

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “พลวัตการออมทรัพย์เพื่อการพึ่งตนเองของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครสวรรค์” มีเป้าหมายเพื่อการศึกษาจากครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน หมู่ที่ 8 ตำบลวังบ่อ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เนื้อหาในบทนี้จะประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญ 4 ส่วน ตามลำดับดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง “หมู่บ้านเวฬุวัน”

ส่วนที่ 2 ที่มา วิถีคิด ทศนคติ วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่ทำให้มีการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ส่วนที่ 4 รูปแบบการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง “หมู่บ้านเวฬุวัน”

ความเป็นมาของหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน แกนนำหมู่บ้าน และผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของหมู่บ้านเวฬุวัน สรุปได้ว่า หมู่บ้านเวฬุวันเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณกว่า 50 ปีมาแล้ว เริ่มจากชาวบ้าน 2-3 ครัวเรือนมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และเพชรบูรณ์ มีอาชีพหลักคือชาวนาต้องประสบกับปัญหาภัยแล้ง การทำมาหากินลำบากจึงได้อพยพลงมาเรื่อยๆ เพื่อหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์มากกว่า เมื่อมาถึงสถานที่บริเวณหมู่บ้านเวฬุวันแห่งนี้ จึงมาตั้งรกรากด้วยการแผ้วถางที่ดินทำกินจากที่ว่างเปล่าเดิมเป็นที่ ส.ค.1 ต่อมาจึงมีการออกเป็นโฉนดใช้ทำมาหากินและขยายครอบครัวเรื่อยมา โดยผู้อาวุโสของหมู่บ้านท่านหนึ่งเป็นสมาชิกในครัวเรือนที่อพยพมาเป็นครัวเรือนแรก และปัจจุบันมีบทบาทเป็นกรรมการหมู่บ้าน และเป็นผู้มีส่วนในการก่อตั้งหมู่บ้านด้วย คือ นายประเจ็ด อู่สูงเนิน เล่าให้ฟังว่า บรรพบุรุษของครัวเรือน คือ นายภูมิ เพ็ชรสูงเนิน และภรรยาชื่อนางไพโร ซึ่งเป็นปู่ทวดและย่าทวดเดิมเป็นชาวอีสาน อยู่ที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ได้พาครอบครัวอพยพย้ายถิ่นมาตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ.2492 นายประเจ็ดเล่าว่าตนเองเกิดเมื่อปี พ.ศ.2485 ได้มาอยู่ที่นี้

ตั้งแต่อายุได้ประมาณ 7 ขวบ คริวเรือนได้มาตั้งรกรากที่หมู่บ้านแห่งนี้มาพร้อมกับเพื่อนบ้านคือ คริวเรือนของนายบุญมา พิณเชื้อ ซึ่งอพยพมาจากอำเภอลำปาวมาสด จังหวัดบุรีรัมย์ คริวเรือนของนายบุญมา พิณเชื้อ และคริวเรือนนายตุ่น ยงสูงเนิน ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับนายภูมิ เพ็ชรสูงเนิน สาเหตุที่ต้องอพยพมาจากจังหวัดในภาคอีสานดังกล่าวเพราะประสบกับปัญหาภัยแล้ง ไม่สามารถทำนาได้ผลดีนัก ประกอบกับความยากจนทำให้หลายๆ คริวเรือนชักชวนกันย้ายถิ่นฐาน ลงมาในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำที่เพียงพอในการทำนาได้ เมื่อมาถึงบริเวณที่เป็น หมู่บ้านเวฬุวันในปัจจุบันเดิมมีป่าไผ่จำนวนมาก เมื่อเวลาผ่านไปมีสมาชิกในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นรวม กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ในอำเภอหนองบัว อำเภอตากลี จังหวัด นครสวรรค์ ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงมีการไปมาหาสู่กันและสร้างคริวเรือนใหม่ๆ เพิ่มขึ้นจนขยาย เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ (ประเจ็ด อุสูงเนิน, 2553)

หมู่บ้านเวฬุวันเดิมชื่อว่า “บ้านวังกันหวด” เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีการตั้งบ้านเรือน แบ่งเป็น 3 กลุ่มคือบ้านวังกันหวด บ้านกระซัด และบ้านวังตากแดด ต่อมาในปี พ.ศ.2537 หมู่บ้าน วังตากแดดได้แยกการปกครองออกเป็นหมู่ที่ 13 และต่อมาในปี พ.ศ.2544 หมู่บ้านกระซัดได้แยก การปกครองออกเป็นหมู่ที่ 14 ชื่อหมู่บ้านวังไผ่พัฒนา แม้ว่าจะแยกเป็นหมู่บ้านใหม่แต่ยังร่วมกัน ในการทำกิจกรรมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเช่นการระดมทุนหรือลงแรงเพื่อพัฒนาวัดการสร้าง โบสถ์เป็นต้น จึงเหลือเฉพาะพื้นที่ของหมู่ที่ 8 หมู่บ้านวังกันหวดและต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นหมู่บ้าน เวฬุวันจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีความหมายถึงดินไผ่เพราะบริเวณหมู่บ้านมีไผ่ไผ่อยู่จำนวนมาก พื้นที่ของหมู่บ้านเวฬุวันอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ประชาชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน กับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวอีสาน คือ อยู่อย่างเรียบง่าย มีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและเครือญาติ เหมือนพี่น้อง มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันทั้งในด้านความเป็นอยู่และด้านการทำมาหากิน จึงไม่มีปัญหาเรื่องการปรับตัว แต่สมาชิกในคริวเรือนมีชีวิตที่ดีขึ้นเพราะพื้นที่ทำกินอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพชาวนาแต่วิถีการปลูกข้าวของชาวนาในปัจจุบันเป็นการปลูก ข้าวเพื่อขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในคริวเรือน ใช้เครื่องมือเครื่องจักรกลในการเพาะปลูก หมู่บ้านมี การสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้านสะดวกขึ้นแต่ส่วนใหญ่ยังคงมีความเป็นอยู่เหมือนๆ เดิมคือเรียบง่าย เพื่อนบ้านมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน (ยงยุทธ ทัพบทอง, 2553)

จึงมีความสัมพันธ์ที่โยงใยกันไปมา และมีการไปมาหาสู่ แบ่งปันกันสิ่งของเครื่องใช้หรือพืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้ในบ้าน ชาวบ้านจากทุกครัวเรือนจึงรู้จักกันทั้งหมด

แหล่งประโยชน์ในชุมชน

แหล่งประโยชน์ในชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียนบ้านเวฬุวัน และวัดเวฬุวัน ตั้งอยู่บริเวณก่อนเข้าหมู่บ้านระยะทางประมาณ 50 เมตร และ 100 เมตรตามลำดับ วัดเวฬุวันถือว่าเป็นสถานที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ใช้สถานที่ของวัดทำกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญๆ ทางศาสนา เช่น วันมาฆะบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะประชาชนทั้งหมดของหมู่บ้านเวฬุวันนับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้วัดเวฬุวันยังเป็นสถานที่สำคัญในการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น การจัดประชุมในวาระสำคัญได้แก่ การประชุมกรรมการหมู่บ้าน การทำประชาคมหมู่บ้านในทุกวันที่ 6 ของเดือน รวมถึงการจัดอบรมของกลุ่มแกนนำหรือกลุ่มแม่บ้านเพื่อทำกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น (ยงยุทธ ทับทอง, 2553)

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศ คือ พื้นที่ส่วนใหญ่รอบๆ หมู่บ้านเป็นที่นาแห้งแล้งโดยเฉพาะในช่วงอยู่นอกฤดูฝน จึงมีที่ที่ดินว่างเปล่าซึ่งว่างเว้นจากการทำนาเพราะต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ที่นาบางส่วนที่อยู่ใกล้ๆ กับบ้านเรือนจึงใช้ในการปลูกผัก เช่น มะเขือ พริก ผักกาดขาว โดยใช้ น้ำจากลำคลอง และน้ำจากสระขนาดเล็กที่ขุดในบริเวณที่นาของชาวนาซึ่งมีน้ำค่อนข้างน้อย ทั้งนี้ที่ชาวนาสวนใหญ่จะขุดสระไว้ในบริเวณที่นาและบริเวณบ้านด้วยเพราะสระเก็บน้ำไม่อยู่ ปัญหาที่พบคือการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า พื้นที่นาส่วนใหญ่รอบๆ หมู่บ้านจะปล่อยไว้เป็นที่ว่างเปล่ามีไม้ยืนต้นที่ขึ้นเองตามธรรมชาติไม่มากนัก เช่น สะเดา ไม้ แต่ไม่พบการมีป่าชุมชนแต่อย่างใด พบแต่การปลูกไม้เศรษฐกิจ เช่น ประดู่ ยูคาลิปตัส ในบริเวณหัวไร่ปลายนาของชาวนา บางรายอยู่บ้างเท่านั้น

ภาพ 6 ลำคลองสาธารณะ และการขุดสระเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อปลูกผักและเลี้ยงปลา

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านเวฬุวัน ส่วนใหญ่ตั้งอยู่สองฝั่งริมถนนคอนกรีต ผ่านกลางหมู่บ้านและล้อมผ่านด้านหลังวกกลับมาโดยรอบหมู่บ้าน และมีซอยที่เป็นถนนลูกรัง เชื่อมระหว่างบ้านเรือนที่แบ่งเป็นคุ่มต่างๆ มีทั้งหมด 9 คุ่ม ซึ่งเป็นการแบ่งการปกครองของชุมชน คือจากจำนวนครัวเรือนทั้งหมดมี 121 ครัวเรือน จะแบ่งพื้นที่เป็นคุ่มต่างๆ เพื่อความสะดวกในการปกครองการบริหารจัดการ และการแจ้งข่าวสารของหมู่บ้าน แต่ละคุ่มจะเลือกหัวหน้าคุ่มที่เป็นผู้อาวุโสที่เคารพนับถือในกลุ่มเครือญาติกัน และมักเป็นผู้ประสานงานในชุมชนที่เข้มแข็งทำหน้าที่ดูแลสมาชิกจากจำนวนครัวเรือนระหว่าง 10 – 18 ครัวเรือน

ข้อมูลชุมชน

ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชน ซึ่งมีบทบาทเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้านเวฬุวัน เป็นผู้รวบรวมข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน ได้แก่ จำนวนประชากรทั้งหมดและสัดส่วนประชากรชายหญิง รวมถึงข้อมูลครัวเรือนที่แบ่งการดูแลเป็นคุ่มต่างๆ ให้ข้อมูลว่าหมู่บ้านเวฬุวันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 121 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 661 คน แบ่งเป็นเพศชาย 330 คน คิดเป็นร้อยละ 49.92 และเพศหญิง 331 คน คิดเป็นร้อยละ 50.08 ในส่วนการนับถือศาสนาของชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเวฬุวันเป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีทางศาสนา ชาวบ้านเวฬุวันส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวนาจำนวน 91 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 75.21 รองลงมาคือรับจ้างทั่วไปจำนวน 22 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 18.18 ค้าขาย จำนวน 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.95 ที่พบน้อยที่สุดคือเลี้ยงสัตว์ จำนวน 2 ครัวเรือนคิดเป็น ร้อยละ 1.65 (ยงยุทธ ทับทอง, 2553)

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านเวพูวัน พบว่า นอกเหนือจากฤดูกาลทำนาแล้ว ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาหมู่บ้านหลายรูปแบบ ได้แก่ แต่ละคุ้มจะมีกิจกรรมสำคัญร่วมกัน คือ การพัฒนาคุ้มบ้านให้สวยงาม เช่น การตั้งชื่อคุ้ม และการตกแต่งป้ายคุ้ม โดยมี การประกวดระหว่างคุ้มต่างๆ เป็นการแข่งขันที่เสริมสร้างความสามัคคี โดยเฉพาะในช่วงที่มี กิจกรรมการประกวดคุ้มของหมู่บ้านตามโครงการประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องที่จะเข้ามาประเมินและเก็บข้อมูลของหมู่บ้าน ปัจจุบันมีกิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือชาวบ้านอยู่ในระหว่างการร่วมทุนร่วมแรงสร้างโบสถ์ใหม่ให้วัดเวพูวัน มีการรับบริจาคเงินทำบุญด้วยทรัพย์ของชาวบ้านทั้งหมด และจัดขบวนรถแห่ผ้าป่ารับบริจาคที่หมู่บ้านอื่นๆ พร้อมๆ กับการร้องรำทำเพลงด้วยความสนุกสนาน แม่บ้านทุกคนจะช่วยกันจัดหาอาหารต่างๆ มาร่วมทำบุญเลี้ยงพระและเลี้ยงชาวบ้านเพื่อฉลองกองผ้าป่าอย่างเต็มที่ เป็นการร่วมแรงร่วมใจและเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์กันอย่างพร้อมเพรียง ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านเวพูวัน จึงได้รับรางวัลเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงมั่งมีศรีสุข ด้วยจุดเด่นของความสามัคคี นั้นเอง ตัวอย่างความร่วมมือร่วมใจดังกล่าวแสดงดังภาพ

ภาพ 7 การร่วมแรงร่วมใจของชาวเวพูวันเพื่อสร้างโบสถ์วัดเวพูวัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มแกนนำชุมชน พบว่า ชาวบ้านที่ว่างเว้นจากการทำนาหรือที่ไม่มี ที่นาของตนเองส่วนใหญ่จะหารายได้เสริมด้วยการรับจ้างปลูกผักและตัดผัก บางครัวเรือนจะเข้าไป หางานรับจ้างในกรุงเทพฯหรือตามเมืองใหญ่ เช่นในตัวเมืองนครสวรรค์ หรือในจังหวัดใกล้เคียง เช่น เพชรบูรณ์ เป็นต้น นอกจากนี้ที่พบการหารายได้เสริมอื่นๆ คือ ชาวบ้านบางคนนิยม จับหนู จับงูในฤดูแล้งเพื่อขายและเป็นอาหาร ส่วนใหญ่เป็นงูซึ่งไม่มีพิษร้ายแรงอาทิ งูสิงห์ ได้ราคาสูง ประมาณ 300 – 400 บาทต่อกิโลกรัม และอื่นๆ ที่พบเห็นอยู่ตามบ้านเรือนทั่วไปคือ การเลี้ยงไก่ ไทโยโดยพบว่ามียางกลุ่มในหมู่บ้านที่นิยมการตีไก่ในยามว่าง เป็นต้น

ในช่วงฤดูแล้งที่ว่างเว้นจากการทำนา มีครัวเรือนชาวนาจำนวนหนึ่งที่มีอาชีพเสริมนอก ฤดูกาลทำนาเพราะไม่มีน้ำเพียงพอ ด้วยการทำไร่ฝักเพื่อสร้างรายได้เสริมซึ่งพบว่าได้ผลผลิตดี เช่น การปลูกผักกาดขาวหรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าผักกาดลู้ย การปลูกมะเขือ พริก เป็นต้น การปลูกผัก ต่างๆ จะใช้เครื่องสูบน้ำต่อสายยางฉีดพ่นอัตโนมัติ (Springer) ดึงน้ำในสระมาใช้เพื่อรดผัก ผลปรากฏว่าได้ผลผลิตดี ขายได้ราคาสูงเพราะมีความต้องการของตลาดโดยเฉพาะเป็นช่วง เทศกาลตรุษจีนประชาชนทั่วไปส่วนหนึ่งถือศีลกินเจประชาชนบริโภคผักมากกว่าช่วงเวลาอื่นๆ ตัวอย่างของครัวเรือนชาวนารายหนึ่งได้แก่ครัวเรือนของนางวาสนา ปฎิสนธิ บ้านอยู่ในคุ้มที่ 7 มีที่ดินเพื่อทำนา จำนวนมากถึง 200 ไร่ ในฤดูแล้งช่วงต้นปีพ.ศ.2553 ไม่สามารถทำนาได้ จึงใช้ พื้นที่ประมาณ 10 ไร่ ปลูกผักกาดขาวลู้ยใช้เงินทุนสำหรับการปลูกผักและจ้างชาวบ้านตัดผัก ทั้งหมดประมาณ 2 แสนบาท ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ขายผักได้ 1 ล้านบาท ได้กำไรถึง 8 แสนบาทเป็นต้น จากนั้นมาเพื่อนบ้านรายอื่นๆอีกหลายรายเห็นผลผลิตได้ราคาจึงปลูกผักตามบ้าง ซึ่งในปี 2554 เมื่อมีผักมากขึ้นผลปรากฏว่าราคาที่เคยสูงเพราะตลาดต้องการกลับไม่สูงเหมือนเดิม

นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งซึ่งเป็นแม่บ้านที่ไม่ได้รับจ้างเก็บผัก มีอาชีพเสริมคือ การสาน ตะกร้าจากเชือกสังเคราะห์ซึ่งหาซื้อได้จากตลาดในเมือง โดยจะใช้อุปกรณ์หลักคือโครงลวดเป็น รูปตะกร้าทรงต่างๆ และเชือกสำหรับสานหาซื้อได้ที่ตลาดวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากอยู่ พื้นที่ใกล้กว่าเดินทางเข้าเมืองนครสวรรค์ โดยกลุ่มดังกล่าวเริ่มจากทราบว่าหมู่บ้านข้างเคียง มีพัฒนาชุมชนเข้ามาสอนการสานตะกร้าเชือก และได้กลับมาทำต่อที่บ้านเริ่มต้นเพื่อการสาน ใช้เองเมื่อมีบุคคลภายนอกมาพบและสนใจซื้อไป จึงทำเพิ่มอีกเรื่อยเมื่อมีเวลาว่าง และขยายผลให้ เพื่อนบ้านที่รู้ว่าสามารถขายได้ จึงเริ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อเรียนรู้วิธีการสานตะกร้ามากขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 10 ราย ดังภาพตัวอย่าง

ภาพ 8 ตะกร้าสานจากเชือกราคา 300-500 บาท

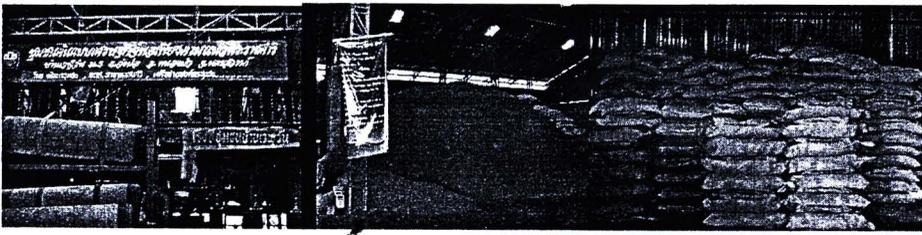
วิสัยทัศน์และคำขวัญของหมู่บ้าน

หมู่บ้านเวฟุวัน มีวิสัยทัศน์ คือ “หมู่บ้านเข้มแข็ง เน้นเรื่องการเกษตรกรรม มีความสามัคคี และปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน” และคำขวัญของหมู่บ้านคือ “โรงสีชุมชนรวมใจ ระเบิดไกลแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ชาวประชาสามัคคี” ที่มาของคำขวัญดังกล่าวคือเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2540 มีครูคนหนึ่งในโรงเรียนวัดเวฟุวัน ชื่อ พนม จันทร์ดิษฐ์ เป็นครูนักพัฒนา เป็นชาวอำเภอหนองบัว เมื่อมาอยู่ที่โรงเรียนวัดเวฟุวัน ได้เป็นแกนนำสร้างความเจริญให้หมู่บ้าน เช่น การขอขบประมาณสร้างถนน ประปาหมู่บ้าน ให้ความรู้ชาวบ้าน เรื่องการทำมาหากิน การสร้างรายได้เสริมต่างๆ เช่น การเริ่มนำปลาพันธุ์ปลา เช่น ปลายี่สก ปลานิล ปลาสวาย มาเลี้ยงในสระของวัดและโรงเรียน พร้อมขยายพันธุ์ปลาให้ชาวบ้านนำไปเลี้ยงเพื่อเป็นอาหารและขายมีรายได้เสริม ต่อมาเมื่อมีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการจำนวนมากขึ้น ผลงานมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและยอมรับทั่วไป ได้รับรางวัลด้านการเพาะเลี้ยงพันธุ์ปลาในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ แต่เมื่อครูพนม จันทร์ดิษฐ์ ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นตั้งแต่หลายปีมาแล้ว การเลี้ยงปลาดังกล่าวก็น้อยลงและล้มเลิกไปในที่สุด คำขวัญว่าระเบิดไกลแหล่งเพาะพันธุ์ปลา จึงไม่มีปรากฏอยู่จริง

ในส่วนของความสามัคคีที่โดดเด่นมากในการร่วมมือร่วมใจสร้างโรงสีชุมชนโดยชุมชนเอง เกิดขึ้นจากการมีแกนนำที่เข้มแข็ง ได้แก่ กำนันพยุร ไซชน ได้เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ.2544 ในช่วงที่ชาวบ้านเวฟุวันประสบปัญหาเรื่องราคาข้าวเปลือกตกต่ำ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านเวฟุวัน จัดตั้งโรงสีชุมชนขึ้นเพื่อตัดตอนบทบาทของพ่อค้าคนกลางที่เข้ามากดราคาข้าวเปลือกออกไป โดยให้ชาวบ้านร่วมถือหุ้นในราคาหุ้นละ 300 บาท และชาวบ้านเสียสละทุนทรัพย์ และกำลังแรงงานในการก่อสร้างจนประสบความสำเร็จโดยไม่ต้องใช้งบประมาณของรัฐบาล มีการดำเนินงานและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับว่าโรงสีชุมชนเวฟุวันสามารถพึ่งตนเองได้ และปัจจุบันได้ขยายกำลังการผลิตเพิ่มขึ้นจากการที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรหรือ ธ.ก.ส. เข้าไปสนับสนุนเงินทุนในโครงการ SML ตามนโยบายของรัฐบาล โรงสีชุมชนเวฟุวันจึงได้เงินทุนจากการกู้จาก ธ.ก.ส. สาขาหนองบัวเพิ่มเป็นเงินสูงถึง 10 ล้านบาท และมีข้อสังเกตว่าโรงสีชุมชนมีข้อกำหนดว่าสมาชิกที่ถือหุ้นจะต้องไม่เกินครัวเรือนละ 5,000 บาทเท่านั้น และไม่มีนโยบายที่จะให้ชาวบ้านเพิ่มหุ้นเพื่อป้องกันปัญหาการอ้างสิทธิ์มากกว่าคนที่หุ้นน้อยๆ

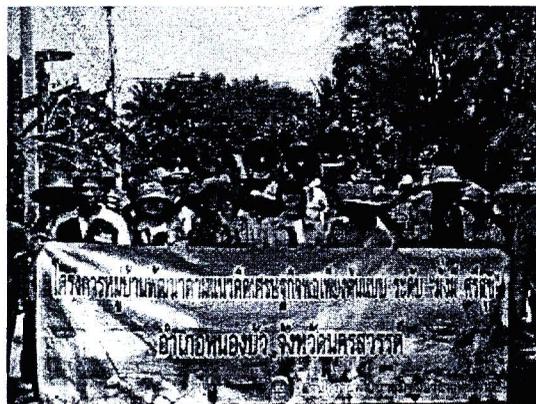
เมื่อได้รับงบประมาณเพิ่มจึงนำมาเป็นทุนในการขยายโรงสีจากโรงสีเล็กๆ มาเป็นขนาดกลาง มียุ้งฉางเก็บข้าวและมีลานตากข้าวเอง รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาเพื่อนำมาสีเป็นข้าวสารบรรจุถุงออกขาย ปัจจุบันมีเครื่องบรรจุข้าวสารเป็นถุงขนาด 5 - 10 กิโลกรัม และ 15 กิโลกรัม การดำเนินกิจกรรมของโรงสีชุมชนอยู่ในรูปของคณะกรรมการมีการติดตาม

ตรวจสอบจาก ธ.ก.ส. สาขาหนองบัวอย่างสม่ำเสมอ มีคณะกรรมการหลักผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลการทำงานของโรงสีชุมชน ได้แก่ กำนันพยุร ไชยชน โดยมีนายสนธิ สิริมาเป็นผู้ดูแลกระบวนการผลิตและจัดทำบัญชีการขายข้าวสารแต่ละวันและมีการรายงานต่อคณะกรรมการในประชุมของหมู่บ้านทุกๆ เดือน ผลประโยชน์เกิดขึ้นในรูปของการจำหน่ายข้าวสารทั้งขายปลีกให้ประชาชนและขายส่งให้กับหน่วยงาน ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. จำกัด ทำให้มีตลาดที่แน่นอน สมาชิกได้รับปันผลรายปี และเกษตรกรขายข้าวได้ราคาที่แน่นอนขึ้น ส่วนข้าวปลายและรำข้าวจำหน่ายให้แก่คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะข้าวปลายและรำข้าวไม่พอจำหน่าย นอกจากนี้เกิดจากการสีข้าวซึ่งมีอยู่จำนวนมากขึ้นมีการวางแผนที่จะนำไปทำปุ๋ยต่อไป (สนธิ สิริมา และสมบัติ ชัยศิริรินทร์, 2553)

ภาพ 9 โรงสีชุมชนบ้านเวฬุวัน อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์

นอกจากนี้ เมื่อหมู่บ้านเวฬุวันได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงระดับมั่งมีศรีสุขแล้ว จึงได้มีการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์และคำขวัญนั้น กล่าวคือในเทศกาลหรือวันสำคัญๆ ต่างๆ เช่นวันแม่แห่งชาติที่ผ่านมา เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2553 ชาวบ้านเวฬุวันมีการจัดประกวดคุ่มบ้านเพื่อเป็นการปรับภูมิทัศน์เป็นหมู่บ้านน่าอยู่ชุมชนพอเพียง และเพื่อเป็นการส่งเสริมความสามัคคีของคนในหมู่บ้านดังกล่าว

ภาพ 10 ขบวนแห่ในกิจกรรมการประกวดบ้านน่าอยู่คุ่มน้ามองระดับมั่งมีศรีสุข

ที่มา: กรมการพัฒนาชุมชน, 2554

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า จากที่มาของคำขวัญที่ว่า “โรงเรียนชุมชนรวมใจ ระเบิดไกลแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ชาวประชาสามัคคี” การดำเนินงานและกิจกรรมของชาวบ้านและชุมชน เกิดขึ้นและที่ประสบความสำเร็จนั้น เพราะการมีผู้นำที่เข้มแข็ง ซึ่งมีผู้นำที่เป็นทางการคือ กำนัน และกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดกิจกรรมต่างๆ โดยมีพื้นฐานตอบสนองความต้องการแก้ปัญหาของชาวบ้านคือ ผลผลิตข้าวราคาตกต่ำเพราะขาดเงินทุนและขาดกลไกการแก้ปัญหา ผู้วิจัยคิดว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นเพราะกระทำเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นหลักเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวนา และการคงอยู่ของแกนนำคนสำคัญคือกำนัน ที่ยังคงมีบทบาทให้กิจกรรมดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง ต่างกับกิจกรรมตามคำขวัญเรื่องการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงนั้น ปัจจุบันไม่คงอยู่แล้ว เพราะขาดแกนนำหลักซึ่งเป็นผู้ริเริ่ม ความสำเร็จและยั่งยืนดังกล่าวจึงเกิดขึ้นเพราะตัวบุคคลเป็นหลัก และกิจกรรมนั้นต้องเป็นสิ่งที่อยู่บนพื้นฐานความต้องการและผลประโยชน์ของชาวบ้านที่แท้จริงเท่านั้น

ทุนทางสังคม

สืบเนื่องจากหมู่บ้านเวฬุวัน มีลักษณะของชุมชนที่เป็นชนบท ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวนาและมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน มีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน และมีผลลัพธ์ของความสามัคคีที่เป็นความสำเร็จในเรื่องการสร้างโรงเรียนดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน และการสังเกตสภาพบริบทความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวบ้าน พบว่า ที่มาของการเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่พึ่งตนเองได้มีปัจจัยสำคัญที่สนับสนุน คือ การมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งประกอบด้วย การมีผู้นำ

เข้มแข็ง มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน และมีเงินทุนหมุนเวียนจากหลายๆ แหล่ง ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

1. การมีผู้นำเข้มแข็ง จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่าการพัฒนาหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มต้นตั้งที่กล่าวมาในสวนแรกนั้น ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มและผลักดันให้การดำเนินงานบรรลุผล คือ ผู้นำชุมชนคนปัจจุบันนี้ ได้แก่ กำนันพยุร ไชยชน จะบริหารจัดการโดยมีการดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการของกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องการเงินทุนของหมู่บ้าน จึงเปิดโอกาสให้ชุมชนตรวจสอบการดำเนินงานได้ โดยใช้เวทีประชาคมหมู่บ้าน ที่จัดการประชุมทุกเดือน ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะเข้าร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดเผย ประกอบกับการบริหารจัดการหมู่บ้านที่มีกรรมการแต่ละคุ้ม จะมีประโยชน์ในการติดต่อประสานงานและแจ้งข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว

ในทัศนะของผู้วิจัยมีประเด็นที่น่าสังเกตว่า กิจกรรมของชุมชนที่มีกรรมการรับผิดชอบ เช่น กรรมการกองทุนหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการหุ้นโรงสีชุมชน จะมีผู้นำชุมชนเป็นประธาน และมีกรรมการคนเดิมๆ ซ้ำๆ กัน ดังนั้นกระบวนการตรวจสอบผลการดำเนินงานอาจไม่มีประสิทธิภาพได้

นอกจากนี้หมู่บ้านเวฬุวันมีแกนนำชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับของชุมชนว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ มานาน ซึ่งจากการสอบถามแกนนำชาวบ้านให้ข้อมูลว่ามีผู้ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ ที่โดดเด่น 9 คน ประกอบด้วยผู้มีความรู้เรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพ 4 คนคือ นายประเจ็ด อู่สูงเนิน นายบุตร เตียงงา นายสนิท สิริมา และนายนิพัทธ์ พุทธา ผู้มีความรู้เรื่องการจักสาน คือ นายเชื้อ บุญนง และนายเกษม วัฒนนะ ผู้มีความรู้เรื่องการทำไม้กวาดจากทางมะพร้าวคือ นายสง ทองสังข์ ผู้มีความรู้เรื่องการทำขนมหวานคือ นางห่มย อัจฉิน และผู้มีความรู้เรื่องการนวดแผนไทย คือ นางกรองแก้ว บุญนง แต่ทั้งนี้ผู้มีความรู้ที่จะมีบทบาทในการให้คำแนะนำความรู้แก่เพื่อนบ้าน และได้รับการรายงานโดยกรรมการพัฒนาชุมชนว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพมี 3 คนคือนายประเจ็ด อู่สูงเนิน นายบุตร เตียงงา และนายสนิท สิริมา แต่คนอื่นๆ จะไม่ได้นำความรู้มาสอนหรือแนะนำอย่างเป็นทางการ แต่จะนำความเชี่ยวชาญนั้นเพื่อประกอบอาชีพของตนเองแต่ถ้ามีผู้สนใจเรียนรู้ก็จะสอนถ่ายทอดให้

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หมู่บ้านเวพูนมีผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำองค์ความรู้นั้นมาถ่ายทอดให้แก่ชาวบ้านที่สนใจนำไปปฏิบัติได้เพื่อการสร้างรายได้เสริมหรือประกอบอาชีพหลัก แต่ชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ได้มองเห็นความสำคัญของปราชญ์ชาวบ้านแต่อย่างใด ทั้งๆ ที่ชุมชนได้รับการประกาศว่ามีศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมมากมาย

2. มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน ตั้งแต่ พ.ศ.2550 ที่หมู่บ้านเวพูนได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยการสนับสนุนจากภาครัฐที่สำคัญได้แก่กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ผ่านหน่วยงานในท้องถิ่นได้แก่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและได้รับความร่วมมือร่วมใจของแกนนำหมู่บ้านและประชาชนเสมอมา จึงทำให้หมู่บ้านมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตลอด โดยมีการดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการบริหาร โดยเฉพาะมีศูนย์เรียนรู้ชุมชน ตั้งอยู่ที่บริเวณโรงสีชุมชนบ้านเวพูน จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2552 เพื่อเป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชน ที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน โดยมีกิจกรรมการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนคือ การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การปลูกผักสวนครัวเพื่อลดรายจ่าย ลดละเลิกอบายมุข การลดต้นทุนการผลิต การใช้ปุ๋ยอินทรีย์การเรียนรู้เกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยมีกิจกรรมเครือข่ายเกิดขึ้นควบคู่กับโรงสีชุมชน การเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การรักษาโรคด้วยสมุนไพร และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ช่างฝีมือต่างๆ การถนอมอาหาร เป็นต้น การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญกลางบ้าน การแห่เทียนเข้าพรรษา การทำบุญสงกรานต์ เป็นต้น

ข้อมูลเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยสืบค้นจากการเผยแพร่ของกรมการพัฒนาชุมชน (2554) ซึ่งมีรายงานแสดงรายละเอียดกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่ครอบคลุมกิจกรรมการเรียนรู้อย่างครบถ้วนทุกๆ ด้านตามแนวทางการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงด้านการเรียนรู้ แต่ผลจากการศึกษา พบว่า ศูนย์เรียนรู้ของชุมชนไม่มีร่องรอยคงอยู่ของกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าว ที่พบมีเพียงอุปกรณ์เพื่อทำปุ๋ยชีวภาพ และข้อมูลเฉพาะของการดำเนินงานโรงสีชุมชนซึ่งเก็บรวบรวมโดยกรรมการผู้ดูแลโรงสีชุมชนเท่านั้น และจากการสังเกตพบว่ามีสถานที่ระบุว่าเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน 1 ห้อง ตั้งอยู่บริเวณบ้านของผู้นำชุมชน แต่ไม่มีข้อมูลปรากฏแต่อย่างใด สอดคล้องกับการให้ข้อมูลของแกนนำชุมชนท่านหนึ่งเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ของชุมชนกล่าวว่า ไม่มีการจัดกิจกรรมที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนมานานแล้วแต่การทำ

กิจกรรมต่างๆ เช่น การอบรม หรือประชุมชาวบ้าน หรือที่เคยมีการสาธิตการทำน้ำยาเอนกประสงค์ จะจัดที่วัดเวฬุวัน เพราะมีความพร้อมมากกว่า และที่ผ่านมาไม่มีกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวนั้นเลย คือ การรักษาโรคด้วยสมุนไพร ช่างฝีมือต่างๆ การถนอมอาหาร เป็นต้น ส่วนการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมา เช่น การทำบุญกลางบ้าน การแห่เทียนเข้าพรรษา การทำบุญสงกรานต์ จะไม่มีการถ่ายทอดเป็นหลักฐานชัดเจน แต่เป็นการปฏิบัติตามประเพณีต่างๆ ไปตามโอกาสนั้นๆ

3. มีเงินทุนหมุนเวียน หมู่บ้านเวฬุวันมีเงินทุนหมุนเวียนที่สำคัญแบ่งเป็นเงินทุนหมุนเวียน ในระบบที่ได้รับจากนโยบายรัฐบาล ได้แก่ กองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนเงินล้าน เริ่มเมื่อปี พ.ศ.2544 ดำเนินการตามนโยบายรัฐบาลสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรและต่อมาได้รับเงินเพิ่มอีก 1 ล้านบาท ในปี พ.ศ.2554 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนกู้ยืมเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ ปัจจุบันมี เงินกองทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น 2,000,000 บาท

ในส่วนของเงินทุนหมุนเวียนนอกระบบมีจำนวน 4 กองทุน ได้แก่

1. กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านหรือเรียกว่ากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เริ่มก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ.2535 มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการออมของสมาชิกในหมู่บ้านโดยสมาชิกต้องออมคนละ 20 บาทต่อเดือน และสมาชิกสามารถกู้เป็นทุนในการประกอบอาชีพได้ ปัจจุบันมีสมาชิก 176 คน มีเงินทุนทั้งสิ้น 382,000 บาท

2. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2535 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือ ครอบครัวสมาชิกเมื่อเสียชีวิต ปัจจุบันมีสมาชิก 250 คน โดยสมาชิกจะช่วยเหลือเงินสงเคราะห์ศพ รายละ 50 บาท จึงมีเงินกองทุนช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิตรายละ 12,500 บาท

3. กองทุนสงเคราะห์หมู่บ้าน ก่อตั้งปี พ.ศ.2546 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือประชาชนใน หมู่บ้านที่ประสบกับความเดือดร้อนต่างๆ เช่นช่วยเหลือครอบครัวที่ยากจน หรือผู้ถูกทอดทิ้ง มีเงินกองทุนทั้งสิ้น 123,000 บาท

4. กลุ่มโรงสีชุมชน ก่อตั้งปี พ.ศ.2544 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกระดมทุนโดยซื้อหุ้น เป็นเงินหุ้นละ 300 บาท แต่ให้จำกัดจำนวนหุ้นไม่เกินคนละ 5,000 บาท เป็นเงินทุนสำหรับซื้อ ข้าวเปลือกจากชาวนาทั้งในหมู่บ้านเวฬุวันและหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อดำเนินกิจการของโรงสีชุมชนใน การแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารบรรจุถุงเพื่อจำหน่ายทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งค้าปลีก และค้าส่ง เป็นการสร้างรายได้ให้สมาชิกในรูปของเงินปันผล ปัจจุบันมีสมาชิก 161 คน มีเงินทุน เรือนหุ้น 107,300 บาท

จากข้อมูลของเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านดังกล่าวนี้เป็นเงินกองทุนหลักที่มีเงินหมุนเวียนภายในหมู่บ้านมากพอให้ชาวบ้านกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพและเพื่อการใช้จ่ายในครัวเรือน โดยมีการดำเนินงานในรูปของกรรมการ ซึ่งกรรมการแต่ละกองทุนจะร่วมกันบริหารเงิน โดยให้ชาวบ้านกู้ ปีละ 1 ครั้ง ทุกกองทุนให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 7 เท่ากัน กรรมการกองทุนทำหน้าที่เก็บเงิน ลงบัญชีหลักฐานการกู้และรายงานผลในที่ประชุมของหมู่บ้านเมื่อสิ้นปี ผลกำไรจากดอกเบี้ยนำไปใช้จ่ายในงานสาธารณะประโยชน์ ช่วยเหลือชาวบ้านและสะสมเป็นทุนต่อไป

กรรมการของหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นกรรมการของกองทุนหลายๆ กองทุน โยงใยทำหน้าที่ในแต่ละกองทุน เช่น บางคนเป็นประธานกองทุนหนึ่ง และเป็นกรรมการของอีกกองทุนหนึ่งด้วย ส่วนการบริหารกองทุนนั้นแต่ละกองทุนจะเริ่มต้นการให้กู้ไม่พร้อมกันแต่ทุกกองทุนจะนำเงินมาให้กู้ทั้งหมดโดยแบ่งคนละเท่าๆ กัน เฉลี่ยแล้วแต่ละกองทุนกู้ได้ไม่เกินคนละ 14,000 – 17,000 บาท ขึ้นกับความสามารถจ่ายคืนได้ ดังนั้นสมาชิกของหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกกองทุนต่างๆ จึงมักจะกู้กองทุนหนึ่งและนำไปใช้หนี้กองทุนหนึ่ง ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลบอกว่าชาวบ้านจะไม่เดือดร้อนเพราะจ่ายคืนครั้งละไม่มากเกินไปเพราะหมุนเวียนจ่ายไม่พร้อมกันจึงไม่ค่อยพบปัญหาหนี้สูญ เพราะใช้ระบบการค้ำประกันโดยสมาชิกในกลุ่ม

ผลการศึกษาดังกล่าว ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นด้วยกับการมีแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชนทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือให้สมาชิกเข้าถึงแหล่งทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ดีกว่าการต้องไปใช้เงินกู้นอกระบบ อีกทั้งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่จะบริหารจัดการโดยชุมชนเองเพราะสามารถติดตามตรวจสอบ การใช้จ่ายได้จริงเพราะความเป็นชุมชนที่ชาวบ้านอยู่หมู่บ้านเดียวกัน และรู้จักกัน แต่ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกรณีที่น่าเงินกองทุนมาหมุนเวียนกันและแบ่งให้สมาชิกให้กู้ทั้งหมด แม้ผู้กู้เห็นว่าจะสามารถจ่ายคืนได้ทันและไม่เดือดร้อนก็ตาม แต่จะกลายเป็นว่าทุกคนจะกู้หนี้มาใช้หนี้ให้ทันเวลา และจะต้องเป็นหนี้ตลอดไป และอีกประการหนึ่งเป็นการสนับสนุนให้กู้มากกว่าสนับสนุนให้ออม เช่น การกำหนดให้ออมในกลุ่มออมทรัพย์เพียง 20 บาทต่อเดือน หรือการจำกัดการซื้อหุ้นโรงสีชุมชน ทั้งๆ ที่โรงสีชุมชนต้องใช้ทุนหมุนเวียนจำนวนมากกลับไปกู้จาก ธ.ก.ส. ต้องเสียดอกเบี้ยเป็นต้น

ที่มาของการเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง

หมู่บ้านเวฬุวัน หมู่ที่ 8 ตำบลวังบ่อ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับการรับรองติดต่อกันตั้งแต่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2550 และครั้งต่อมาเมื่อ พ.ศ.2552 และปัจจุบัน ใน พ.ศ.2554 ได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมั่งมีศรีสุข มีที่มาของการดำเนินงานตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันดังนี้

เริ่มต้นที่หมู่บ้านเวฬุวันได้เข้าร่วมพัฒนาหมู่บ้านตามโครงการประกวดหมู่บ้าน/ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามนโยบายของรัฐบาล เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2547 เป็นต้นมา โดยการสนับสนุนของหน่วยงานราชการหลักคือ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ดำเนินงานผ่านพัฒนาชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ คัดเลือกหมู่บ้านที่มีศักยภาพและโดดเด่น และมีความพร้อมในการพัฒนาให้หมู่บ้านรับการประเมินเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยพิจารณาจากการเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้โดดเด่นในเรื่องความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างโรงสีชุมชน ประกอบกับเคยมีชื่อเสียงเรื่องการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา และตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 เป็นต้นมาที่ พัฒนาชุมชนจังหวัดร่วมกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีกิจกรรมส่งเสริมให้หมู่บ้านเข้าร่วมพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานราชการของกระทรวงอื่นๆ เข้ามีบทบาทในการจัดอบรมและพาศึกษาดูงานเศรษฐกิจพอเพียงด้วยเช่นกันคือ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2549 เกษตรอำเภอ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. มีการจัดอบรมแกนนำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และเกษตรกรที่สนใจและพาศึกษาดูงานโครงการพระราชดำริต่างๆ และดูงานในจังหวัดอื่นๆ เช่น จังหวัดสระบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอุทัยธานี เป็นต้น หลังการศึกษาดูงานประมาณปี พ.ศ.2550 ชุมชนได้นำแนวคิดตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินการคือ มีการตั้งกลุ่มและทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ การทำเกษตรอินทรีย์และการผลิตปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้ในนาข้าว การปลูกผักปลอดสารพิษ การเลี้ยงหมูหลุม การรวมกลุ่มแม่บ้านทอผ้า การสาธิตการผลิตน้ำยาเอนกประสงค์ต่างๆ ใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม แชมพูสระผม มีการสอนวิธีการทำบัญชีครัวเรือน รวมถึงการแจกอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ถังพลาสติกสำหรับทำน้ำหมักชีวภาพ อุปกรณ์ทำน้ำยาเอนกประสงค์ สมุดจดบัญชีครัวเรือน เป็นต้น เมื่อหมู่บ้านได้ดำเนินกิจกรรมตามเกณฑ์ชี้วัดของกระทรวงมหาดไทยครบถ้วนแล้ว ในปี พ.ศ.2550 จึงได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนของจังหวัดที่คัดเลือกครั้งแรกจังหวัดละ 1 หมู่บ้าน เพื่อเป็นหมู่บ้านนำร่อง 75 หมู่บ้านในระดับประเทศจากจำนวน 75 จังหวัด และเมื่อประเมินในครั้งต่อมาตามเกณฑ์การประเมินทุก 2 ปี คือ ปี พ.ศ.2552 หมู่บ้านเวฬุวันยังคงผ่านการประเมินอีกครั้ง และในปี พ.ศ.2554 ได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับก้าวหน้า “มั่งมี ศรีสุข” อีกด้วย

ผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัย พบว่า การดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านเวฬุวันที่น่าจะประสบผลสำเร็จและยังคงดำเนินกิจกรรมนั้นอยู่ ได้แก่ โรงสีชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน ส่วนกิจกรรมที่มีอยู่บ้าง คือ การทำน้ำหมักชีวภาพซึ่งมีเพียงบางส่วนคือ ประมาณ 10 ครั้วเรือน ที่ทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง ครั้วเรือนที่ไม่ได้ทำใช้เองจะใช้วิธีการขอหัวเชื้อเข้มข้นนำไปใช้ แต่ชาวนาส่วนใหญ่จะไม่ได้ใช้ปุ๋ยชีวภาพอย่างเดียวในนาข้าว แต่จะใช้ผสมกันกับปุ๋ยเคมี และมีเพียง 25 ครั้วเรือน หรือร้อยละ 27.47 เท่านั้นที่ให้ข้อมูลว่าใช้ปุ๋ยชีวภาพอย่างเดียว หรือการรวมกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษพบว่าเป็นการปลูกเพื่อการบริโภคในครั้วเรือนเพียงบางส่วน และส่วนใหญ่เป็นผักสวนครั้ว ซึ่งแบ่งปันให้ญาติหรือเพื่อนบ้านที่ไม่ได้ปลูกเอง แต่ชาวนาที่ปลูกผักนอกฤดูการทำนาปริมาณมากๆ เพื่อการจำหน่ายนั้นจะใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก

กิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่พบการดำเนินการที่ต่อเนื่อง เช่น การทำน้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม แชมพูสระผม หรือการเลี้ยงหมูหลุม รวมถึงการทำบัญชีครั้วเรือนก็เช่นกัน ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า การเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนต้นแบบอื่นๆ เป็นวิธีการซึ่งได้ผลระดับหนึ่ง แต่จะเกิดขึ้นในช่วงแรกๆ เท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไปชาวบ้านยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเองและชุมชน เมื่อไม่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามากำกับติดตามต่อเนื่องแล้ว กิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวส่วนใหญ่จึงลดน้อยลงและหยุดไป ดังมีคำกล่าวของครั้วเรือนชาวนารายหนึ่งถึงเหตุผลดังนี้

...เดี๋ยวนี้กลุ่มแม่บ้านไม่ค่อยได้รวมกันทอผ้า หรือเย็บผ้าโหลกันแล้ว มันต้องใช้เวลานาน คนรุ่นใหม่ก็ไปซื้อตลาดงายกว่า ค่าจ้างเย็บผ้าโหลก็ถูกไม่คุ้ม เอาเวลาไปทำอย่างอื่นดีกว่า หรืออย่างการทำน้ำยาอะไรเขา เคยมาสอนแรกๆ ก็ทำกัน แต่ส่วนใหญ่ก็จะไม่ค่อยมีเวลาทำ

(แม่บ้านครั้วเรือนชาวนา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2553)

ผู้วิจัยมองว่า การที่ชาวบ้านร่วมทำกิจกรรมตามข้อเสนอและสนับสนุนของหน่วยงานรัฐที่กำหนดให้เป็นไปตามเงื่อนไขและเกณฑ์ชีวิตให้ครบถ้วนตามนโยบายแต่ละครั้งที่ถูกประเมินเพื่อรักษาสถานะของหมู่บ้านให้เป็นที่ยอมรับตามสิ่งที่เคยเป็น เมื่อถูกสอบถามการทำกิจกรรมต่างๆ ชาวบ้านจะตอบเป็นแนวเดียวกันคือได้ทำกิจกรรมนั้นจริง แต่ผู้ประเมินไม่ได้ตรวจสอบความต่อเนื่องของกิจกรรมนั้นๆ

ปัญหาดังกล่าวเพราะความไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชนจริงคือ การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวนาที่ทำนาให้ได้ข้าวมากๆ เพื่อขายจึงไม่สะดวกในการทำปุ๋ยน้ำหรือปุ๋ยชีวภาพใช้เองเพราะต้องใช้ปริมาณมากๆ การหารายได้เสริม เช่น การปลูกผักปลอดสารเคมีต้องใช้ต้นทุนสูง ซึ่งกลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่เมื่อเว้นจากการทำนาจะรับจ้างเก็บผักซึ่งมีรายได้ดีกว่า จึงไม่มีเวลารวมกลุ่มทำกิจกรรมอื่นๆ หรือทำน้ายาเอนกประสงค์ต่างๆ ใช้เองเพราะส่วนใหญ่หาซื้อสินค้าจากร้านค้าและจากห้างสรรพสินค้าในเมือง รวมถึงรถเช่าขายของในหมู่บ้านที่สะดวกสบาย ราคาไม่แตกต่างกันนั่นเอง

ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดในเชิงนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนชาวนาและบ่มเพาะพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ผ่านการสื่อสารทางอ้อมที่สะท้อนผ่านการละเลยแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริง สภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกัน ซึ่งต้องกระทำไปพร้อมๆ กันใน 3 ภาคีภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ ครัวเรือนชาวนา บุคลากรองค์กรภาครัฐ และภาคเอกชน โดยอาศัยกลุ่ม อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพเสริม และกิจกรรมที่สอดคล้องและส่งเสริมวิถีการผลิตให้มีความเข้มแข็งขึ้น ผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นว่า ingsiชุมชนคือหัวใจสำคัญที่ตัดตอนบทบาทของพ่อค้าคนกลาง และช่วยเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่ครัวเรือน ชาวนาพร้อมๆ กับการเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเอง และความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มครัวเรือนเกษตรกร ผ่านการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและการเรียนรู้ร่วมกัน

อนึ่ง ผู้วิจัยพบว่าการก่อตัวขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์และการสูญสลายไปของกลุ่มอาชีพเสริมต่างๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาโดยมีมูลเหตุปัจจัยที่สำคัญ คือ ความต้องการแสวงหาทางออกและทางเลือกเพื่อให้ครัวเรือนชาวนาหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนและหนี้สินซึ่งสภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการคิดเชิงสร้างสรรค์ของครัวเรือนชาวนาในขณะเดียวกันการสลายไปของกลุ่มและกิจกรรม ตลอดจนการขาดความต่อเนื่องของนโยบายและโครงการกิจกรรมต่างๆ ก็สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของศักยภาพของบุคลากร และองค์กร

ภาครัฐ และความอ่อนด้อยของระบบคิดเชิงสร้างสรรค์ของข้าราชการ นอกจากนี้การเปิดพื้นที่ของเอกชนและภาคธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก ที่มีส่วนสำคัญในวิถีและกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนาในรูปแบบของโรงสีชุมชนขนาดกลางและขนาดเล็กก็สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการกับกระบวนการผลิตความเป็นไปได้ของการก่อเกิดนายทุนใหม่ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น พร้อมๆ กันนี้ก็สะท้อนภาพของความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีสถานการณ์เอาวัดเอาเปรียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการสื่อสารที่ซับซ้อน เพื่อรักษาสมดุลของอำนาจดังกล่าวไว้ ซึ่งพลวัตของความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว มีทั้งที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพึ่งตนเองของครัวเรือนชาวนา

ส่วนที่ 2 ที่มา วิธีคิด ทักษะคิด วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน

ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์ครัวเรือนชาวนาจำนวนทั้งหมด 91 ครัวเรือน พบว่าจำนวนครัวเรือนชาวนาที่มีที่นาจำนวน 41-60 ไร่ มีมากที่สุด คือ จำนวน 31 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 34.06 รองลงมาที่มีที่นาจำนวน 21-40 ไร่ จำนวน 22 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 24.17 ครัวเรือนชาวนาที่มีที่นาจำนวน 81-100 ไร่จำนวน 6 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 6.59 และที่มีที่นาจำนวนกว่า 100 ไร่มีจำนวน 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.49 โดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันมีที่นาเฉลี่ยสูงถึง 53.25 ไร่

การใช้ปุ๋ยในนาข้าวของครัวเรือนชาวนาจำนวน 91 ครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนชาวนานิยมใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยชีวภาพมากที่สุดจำนวน 52 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 57.15 รองลงมา คือ ใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวจำนวน 14 ครัวเรือนคิดเป็น ร้อยละ 15.38 และครัวเรือนชาวนาที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพเพียงอย่างเดียวจำนวน 25 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 27.47

การได้ผลผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาในปีพ.ศ.2553 พบว่า จำนวนครัวเรือนชาวนาที่ได้ผลผลิตข้าวมากที่สุดระหว่าง 10-20 เกวียนจำนวน 32 ครัวเรือนคิดเป็น ร้อยละ 35.16 รองลงมาได้ข้าว 21-30 เกวียนจำนวน 29 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 31.86 และได้ผลผลิตข้าวน้อยกว่า 10 เกวียน จำนวน 21 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 23.07

รายได้จากการขายข้าวของครัวเรือนชาวนา พบว่า รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนมากที่สุด คือ 100,000 – 20,000 บาทต่อปี จำนวน 32 ครัวเรือนคิดเป็น ร้อยละ 35.16 รองลงมา คือ รายได้เฉลี่ย 200,000 - 30,000 บาทต่อปี จำนวน 29 ครัวเรือนคิดเป็น ร้อยละ 31.86 และน้อยกว่า 100,000 บาทต่อปีจำนวน 21 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 23.07 ส่วนที่มีรายได้สูงกว่า 400,000 บาทต่อปีมีจำนวน 4 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 4.39

ผลการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนา จำนวน 91 คนจาก 91 ครัวเรือน เมื่อได้พิจารณาข้อมูลครัวเรือนที่พึ่งตนเองได้จากจำนวนที่ดินเพื่อการทำนาที่เป็นของตนเอง รายได้ครัวเรือนต่อปี การมีหรือไม่มีหนี้สินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ร่วมกับการปฏิบัติของครัวเรือนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง 6 ด้าน ได้แก่ ครัวเรือนมีการลดรายจ่าย เช่น มีการปลูกผักสวนครัว ปลูกผักปลอดสารพิษ ปลอดภัยพอเพียง ด้านการเพิ่มรายได้ เช่น มีการทำอาชีพเสริม ด้านการประหยัด เช่น ครัวเรือนมีการออมทรัพย์กับกลุ่มกองทุนในหมู่บ้าน มีการวางแผนการใช้เงินลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ด้านการเรียนรู้ เช่น มีการศึกษาดูงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ได้แก่ การปลูกข้าวปลอดสารพิษ การใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกในการบำรุงดิน ใช้ปุ๋ยชีวภาพในการปลูกข้าวหรือพืชผัก และด้านการเอื้ออารีต่อกัน เช่น การมีส่วนร่วมช่วยเหลือคนจนคนด้อยโอกาส การเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน รวมถึงความสามัคคีให้ความร่วมมือร่วมใจต่อส่วนรวม เป็นต้น

ผลจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนาแล้วนำข้อมูลครัวเรือนทั้งหมดแจกแจงตามความเป็นจริงและการปฏิบัติตามตัวชี้วัด 6 ด้านดังกล่าวจำแนกออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับพออยู่พอกินคือครัวเรือนมีรายได้ มีเงินออมและปฏิบัติตามตัวชี้วัดได้ครบถ้วนน้อย ระดับอยู่ดีกินดี คือ ครัวเรือนมีรายได้ มีเงินออมและปฏิบัติตามตัวชี้วัดได้ครบถ้วนปานกลาง และระดับมั่งมีศรีสุข คือ ครัวเรือนมีรายได้ มีเงินออมและปฏิบัติตามตัวชี้วัดได้ครบถ้วนมาก ผลการศึกษา พบว่า ครัวเรือนชาวนา 91 ครัวเรือนแบ่งเป็นระดับพออยู่พอกินจำนวน 21 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 23.07 ระดับอยู่ดีกินดี มีจำนวน 66 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 72.53 และระดับมั่งมีศรีสุขมีเพียง 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.40

เมื่อได้ผลการจำแนกระดับครัวเรือนแล้ว ผู้วิจัยนำผลการแบ่งระดับครัวเรือนดังกล่าว กลับไปสอบถามผู้นำชุมชน และกรรมการหมู่บ้านเพื่อให้ข้อมูลเพิ่มเติมในการพิจารณาเพื่อคัดเลือก กรณีศึกษาที่จะเป็นตัวแทนทั้ง 3 ระดับเพื่อการสัมภาษณ์ระดับลึกต่อไปนั้น ผู้วิจัยได้ ผลการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 ระดับที่มีความโดดเด่นและสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลของ ครัวเรือนชานาตามเกณฑ์การประเมินดังกล่าวในเบื้องต้น และเต็มใจให้ข้อมูลของครัวเรือนตลอด การศึกษา แต่ทั้งนี้เพื่อให้ผลการศึกษาไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้ชื่อสมมติหัวหน้า ครัวเรือนแต่ละระดับคือดังนี้ นาย ก แทนครัวเรือนที่ตนเองได้ระดับพออยู่พอกิน นาย ข แทน ครัวเรือนที่ตนเองได้ระดับอยู่ดีกินดี และนาย ค แทนครัวเรือนที่ตนเองได้ระดับมั่งมีศรีสุข ผลการศึกษามีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

1. ที่มา วิธีคิด ทศนคติ วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของครัวเรือนชานาที่พึ่งตนเองได้

1.1 ที่มาของครัวเรือนนาย ก ชานาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

ครัวเรือนนาย ก ปัจจุบันนาย ก อายุ 68 ปี สุขภาพยังแข็งแรง ระดับการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ภรรยาอายุ 64 ปี มีโรคประจำตัวคือเบาหวาน บ้านเดิมอยู่จังหวัดนครราชสีมา มีบุตร 4 คน คนโตเป็นชายอายุ 43 ปี ทำงานเป็นภารโรงที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง ในจังหวัดสุโขทัย มีครอบครัวแล้วมีบุตร 2 คน คนที่สอง เป็นหญิงอายุ 40 ปี อาชีพทำไร่และเลี้ยงวัวอยู่ที่จังหวัด เพชรบูรณ์ คนที่ 3 เป็นชาย เสียชีวิตตั้งแต่อายุ 7 ปี และคนสุดท้ายเป็นหญิง อายุ 32 ปี มีครอบครัว แล้วมีบุตร 2 คนอยู่รวมกันกับพ่อแม่ สามีไปทำงานที่ประเทศเกาหลีและได้ส่งเงินกลับมาให้ ครอบครัวเป็นประจำ ปัจจุบันในครัวเรือนนี้จึงมีสมาชิก 5 คน ได้แก่ นาย ก ภรรยา บุตรสาวคนเล็ก และหลาน 2 คน

ประมาณ พ.ศ.2492 หรือเมื่อกว่า 60 ปีมาแล้ว ครัวเรือน นาย ก อพยพมาจาก ภาคอีสานมากับครอบครัวและเริ่มต้นจากการแผ้วถางที่ดินเพื่อทำนาประมาณ 30 ไร่ และประกอบ อาชีพชานามาตลอด แต่ก่อนมีที่นาไม่มากเคยทำนาแบบดั้งเดิมตามธรรมชาติ โดยใช้วัวควาย ไถนาเพราะยังไม่มีเทคโนโลยีทันสมัยเช่นในปัจจุบัน นาย ก มีแนวคิดว่าการทำนาแบบดั้งเดิมด้วย วิถีธรรมชาติคือใช้แรงงานคนในครัวเรือนเป็นหลัก ใช้แรงงานวัวควายไถนาร่วมกับการเอาแรงกับ เครื่องมือและเพื่อนบ้านด้วยการลงแขกทั้งการไถนา การหว่านข้าว การเก็บเกี่ยวจนถึงขั้นตอน การนวดข้าวให้เป็นข้าวเปลือก จะใช้วิถีธรรมชาติ คือไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลงเพราะยังไม่มี การแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช ใช้เพียงแรงงานในครัวเรือนดูแลข้าวในนาอย่างสม่ำเสมอ เพราะสภาพของดินและน้ำยังอุดมสมบูรณ์ จึงไม่มีค่าใช้จ่ายมากเหมือนในปัจจุบันแต่เมื่อสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไปมีความทันสมัยมากขึ้น มีเครื่องมือเครื่องจักรช่วยผ่อนแรงและสะดวกรวดเร็ว ประกอบกับอายุมากขึ้น การเป็นชานาจึงเปลี่ยนไปเป็นความทันสมัยแบบเพื่อนบ้าน แต่บางอย่าง

ที่เป็นประโยชน์และเป็นความรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาก็ยังคงนำมาใช้ เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพจากการเรียนรู้ด้วยตนเองและการศึกษาอบรม การใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีจะช่วยลดค่าใช้จ่ายได้

1.2 วิธีคิดของนาย ก คร้วเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

นาย ก มีวิธีคิดในเรื่องการเป็นชาวนาที่สามารถพึ่งตนเองได้ว่าการทำนาแบบปัจจุบันต้องใช้ต้นทุนสูงขึ้นไปมาก ขั้นตอนการทำนาส่วนใหญ่ต้องจ้างแรงงาน แม้ว่าจะได้ข้าวมากขึ้นขายข้าวได้ราคาแพงขึ้นแต่ค่าใช้จ่ายก็มากตามไปด้วย ไม่มีเงินเหลือเก็บแต่กลับมีหนี้สินเพิ่มขึ้นทำนาแต่ละครั้งต้องกู้กองทุนหมู่บ้านหรือกู้ ธ.ก.ส. เป็นต้น ในเวลาต่อมาเมื่อหมู่บ้านได้มีโอกาสพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีการศึกษาดูงานหลายๆ แห่ง ประกอบกับการที่นาย ก เป็นคนที่ชอบศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ จึงมีพื้นฐานการทำนาและการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาจากธรรมชาติมาก่อน เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีผสมกับขี้วัว การลองผิดลองถูกในการผสมปุ๋ยหมักและการทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง โดยการใช้วัสดุจากธรรมชาติเช่นผักบุ้งสับหรือดอกโสนอย่างละส่วนหรือตามแต่จะหาได้ นำมาผสมด้วยกากน้ำตาลประมาณ 1 กิโลกรัม ผสมกับน้ำประมาณ 1 ถังขนาดประมาณ 20 ลิตร หมักไว้ 7 วัน ใช้น้ำฉีดพ่นนาข้าวช่วยบำรุงใบ หรือถ้าเติมยาสูบและลูกมะกรูดพอประมาณเท่าๆ กำมือหนึ่งในปุ๋ยชีวภาพด้วยจะช่วยป้องกันเพลี้ยได้นอกจากนี้นาย ก มีความเห็นเกี่ยวกับการบำรุงดินด้วยการเลี้ยงวัวในนาเพื่อให้วัวถ่ายมูลออกมาเป็นปุ๋ยคอกนั้น นอกจากต้องใช้เวลาเคลื่อนย้ายมูลวัวบ่อยๆ เพื่อให้วัวถ่ายมูลให้กระจายอยู่หลายๆ ที่แล้ว เมื่อปลูกข้าวพบว่าที่ดินบริเวณที่มีมูลวัวมากต้นข้าวจะมีใบงามมากแต่กลับไม่ออกรวงเท่าที่ควร เป็นต้น นาย ก มีความคิดมาเสมอว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพจะช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมเพราะช่วยกำจัดกลิ่นเหม็นของน้ำในบ่อปลาที่เน่าเสียได้ดี ต่อมาเมื่อได้รับความรู้เพิ่มเติมจึงสามารถเป็นต้นแบบการทำปุ๋ยน้ำชีวภาพมาตลอด ทำไว้ใช้เองและแบ่งปันให้เพื่อนบ้านอยู่เสมอ ปัจจุบันจึงยังคงมีใช้เพียงพอทั้งในนาข้าวและใช้กับพืชผักสวนครัวในบ้านด้วย นอกจากช่วยลดรายจ่ายครัวเรือนในการทำนาได้มากแล้ว สุขภาพแข็งแรงขึ้นด้วยที่ผ่านมานับสิบๆ ปีไม่เคยเจ็บป่วยรุนแรงต้องเข้าโรงพยาบาลเลย

1.3 ทักษะคตินของนาย ก คร้วเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

นาย ก เคยมีทัศนคติหรือความคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับการเป็นชาวนากล่าวคือในสมัยที่นาย ก เป็นเด็กอยู่ในครัวเรือนชาวนาในภาคอีสาน และเมื่ออพยพมาอยู่ในหมู่บ้านเวฬุวันใหม่ๆ เมื่อกว่า 50 ปีก่อนนั้น ครัวเรือนเคยทำนา เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก คือ การทำนาแบบดั้งเดิมใช้แรงงานคนในครัวเรือนและการเอาแรงกับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ใช้แรงงานจากวัวควายในการไถนา ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลงเพราะดูแลเอาใจใส่ข้าวในนาสม่ำเสมอตาม

ธรรมชาติ แม้จะมีที่นาไม่มาก ได้ผลผลิตน้อยขายข้าวราคาไม่แพง แต่ทุกครัวเรือนชาวนาจะมีข้าวพอกินไปตลอดปี และยังมีข้าวส่วนหนึ่งเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ในครั้งต่อไปเมื่อมีข้าวเหลือจากที่เก็บไว้ให้พอกินจึงขายบ้าง ประกอบกับครัวเรือนมีการแลกเปลี่ยนของใช้อาหารและผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ กับเพื่อนบ้านหรือคนต่างถิ่นที่นำอาหารมาแลกข้าวเปลือก เป็นต้น หรือบางครัวเรือนที่มีที่นามากมีข้าวเหลือมากพอ จึงแบ่งขายให้เพื่อนบ้านเพื่อเก็บไว้บริโภคและเก็บเป็นเมล็ดพันธุ์ หรือขายให้พ่อค้าที่มารับซื้อในชุมชนจึงไม่มีค่าใช้จ่ายในการขนส่ง

แต่ต่อมาเมื่อประมาณปีพ.ศ.2543 เมื่อนาย ก มีที่นามากขึ้นคือทำนาทั้งหมด 60 ไร่ ทำนาแบบดั้งเดิมไม่ไหวเพราะอายุมากขึ้นแล้ว ประกอบกับลูกหลานหลายคนแยกครอบครัวไปประกอบอาชีพของตนเอง มีเพียงบุตรสาวคนเล็กที่เป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือครอบครัวในการประกอบอาชีพชาวนา ดูแลความเป็นอยู่และหารายได้เสริม ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาให้เหมือนๆ เพื่อนบ้านเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ เมื่อเห็นชาวนาส่วนใหญ่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยพึ่งเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้แก่ การใช้รถไถนาแทนแรงงานจากวัวควายและแรงงานคนในครัวเรือนเพราะต้องการให้สะดวกและรวดเร็ว และที่สำคัญคือเห็นตัวอย่างจากเพื่อนบ้านว่าทำแล้วได้ผลดี จึงทำตามบ้าง ประกอบกับการเลี้ยงวัวควายเป็นภาระที่ต้องดูแลจึงไม่ได้เลี้ยงเพื่อการใช้งานแต่เลี้ยงเพื่อขาย ทุกวันนี้การทำนาแต่ละครั้งจะมีรายจ่ายมากขึ้นจากค่าน้ำมันเชื้อเพลิงรถไถนา ค่าจ้างรถไถ ค่าจ้างแรงงานแทนการเอาแรงกัน แต่ละครัวเรือนไม่ใช้แรงกันเพราะจำนวนที่นามากน้อยไม่เท่ากัน แต่ก่อนที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเพราะรู้ว่าเป็นอันตราย แต่เมื่อต้องการให้ได้ข้าวมากๆ จึงเริ่มใช้ปุ๋ยเคมีเพราะได้ผลเร็ว ใช้ฮอร์โมนเร่งใบบำรุงข้าว ใช้ยาฆ่าแมลงและใช้ยาฉีดฆ่าหญ้าในช่วงที่มีการระบาดของศัตรูพืชมากๆ แม้ว่าเมื่อใช้ซ้ำๆ กันนานๆ นอกจากทำให้สภาพพื้นดินไม่ดีแล้ว สุขภาพก็เสื่อมโทรมตามมาแต่จำเป็นต้องทำตามอย่างกันเพื่อแลกกับการมีรายได้เพิ่มขึ้นให้พอกับค่าใช้จ่ายที่มากขึ้นตามยุคสมัยที่ค่าครองชีพสูงขึ้น

1.4 วิธีการผลิตของนาย ก ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

1.4.1 การเตรียมเงินทุน

ปัจจุบันนี้เมื่อเริ่มต้นฤดูกาลทำนาแต่ละครั้ง ครัวเรือนนาย ก ต้องเตรียมความพร้อมตั้งแต่เงินทุนทำนา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดิน การเตรียมปุ๋ยหรือยากำจัดศัตรูพืช การจ้างเครื่องจักรกล น้ำมันเชื้อเพลิง และจ้างแรงงานหว่านข้าว หรือใส่ปุ๋ย และเก็บเกี่ยวทุกขั้นตอนต้องใช้ต้นทุน ซึ่งครัวเรือนนาย ก ต้องเตรียมเงินทุนให้พอ เพราะทำนาจำนวนมากถึง 60 ไร่ จะต้องใช้การจ้างทั้งหมดตั้งแต่ค่าจ้างแรงงาน จ้างรถไถเพราะไม่มีรถไถของตนเอง จ้างการหว่านและการเก็บเกี่ยวรวมแล้วมีค่าใช้จ่ายประมาณ 3,000 บาทต่อไร่ และต้องจ่ายค่าน้ำมันเชื้อเพลิงซึ่งราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ค่าใช้จ่ายประมาณ 100 บาทต่อไร่

นอกจากนี้ยังมีต้นทุนในการซื้อปุ๋ยเคมีอยู่บ้างเพราะยังต้องใช้ควบคู่กับปุ๋ยชีวภาพที่ทำได้เองแต่ไม่เพียงพอกับปริมาณของที่นาจำนวนมาก บางครั้งอาจต้องใช้ยาฆ่าแมลงและยากำจัดศัตรูพืชร่วมด้วยถ้ามีการระบาดของแมลงศัตรูพืชมากๆ ทั้งปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงนั้นมีราคาแพงขึ้นเฉลี่ยแล้วมีค่าใช้จ่ายประมาณ 400 บาทต่อไร่ ดังนั้นเมื่อหักต้นทุนการทำนาแต่ละครั้งแล้วจึงเหลือเงินไว้ใช้จ่ายในครอบครัวไม่มากนัก เมื่อต้องพึ่งวิถีการผลิตตามแบบปัจจุบันดังกล่าว นอกจากกู้เงินกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้านเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนแล้ว ยังต้องกู้เงินทุนเพื่อทำนาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. เป็นประจำทุกปีดังที่นาย ก เล่าว่า

...แต่ก่อนนี้ยังมีที่นาไม่มากนัก ทำนาจะใช้วิธีธรรมชาติ ใช้วัวใช้ควายไถนาทำไปเรื่อยๆ ไม่รีบ ให้ยาปราบวัชพืชเล็กๆ น้อยๆ เพราะหญ้าไม่เยอะแต่ผลผลิตก็ได้ไม่ดีกว่านา 30 ไร่ได้ข้าวไม่เกิน 5 เกวียน ขายด้วยกินด้วยแต่ราคาข้าวถูกถึงละ 5 บาท เก็บผักจับปลาจับกบกิน ไม่มีงานเสริมก็พออยู่ได้ แต่ตอนนี้ราคาข้าวก็สูงขึ้น แต่ของก็แพงมากขึ้น มีเครื่องมือ มีรถไถ น้ำมันแพง ค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้น อาหารการกินก็น้อย ถ้าครอบครัวมีงานเสริมก็พออยู่ได้

คนที่ส่วนใหญ่พอจะทำนาแต่ละทีก็จะกู้ ธ.ก.ส. เรียกเงินกู้ระยะสั้นแต่ก่อนเขาให้กู้ประมาณไร่ละ 1,000 บาทตอนนี้เพิ่มขึ้นเป็น 3,000 บาทแล้ว ขึ้นกับว่านามากน่าน้อยหรือถ้ามีทุนส่วนตัวบ้างก็ไม่ต้องกู้เยอะ บางคนก็กู้กองทุนหมู่บ้านแต่ก็ได้ไม่มากประมาณ 10,000 ถึง 50,000 บาทเอาไว้ใช้จ่ายในบ้านด้วย บ้านผมที่กู้ทำนาพอได้ข้าวก็จะเก็บไว้ใช้กินปีต่อปีเลย เหลือพอใช้ไม่มากก็พออยู่ได้ ไม่อยากเป็นหนี้

(นาย ก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

1.4.2 การเตรียมเมล็ดพันธุ์

ครัวเรือนนาย ก จะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวจากการทำนาแต่ละครั้งโดยเป็นข้าวที่เก็บไว้เองให้พอคือพันธุ์ “มะลิ 105” เพราะช่วยลดต้นทุน และเราคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ได้ไม่มีข้าวอื่นๆ มาผสม เพราะถ้าซื้อพันธุ์ข้าวจากเพื่อนบ้านหรือร้านค้าภายนอกหมู่บ้านต้องเตรียมทุนไว้ในราคาประมาณ 200 บาทต่อไร่ และมักจะมีการผสมกับชนิดอื่นมาด้วย นาย ก ให้สัมภาษณ์ว่า

...คนที่มีส่วนใหญ่จะใช้ข้าวพันธุ์มะลิ 105 ได้พันธุ์มาจากราชการแจกให้บ้านละ 1 ถัง ตั้งแต่แรกผมก็เก็บไว้ปีละ 1 ไร่ เอาไว้เป็นพันธุ์ ประมาณ 5 เกวียน และใช้ของผมเองมาตลอด คนอื่นได้รับแจกมาแล้วไม่ได้เก็บไว้ บางคนก็ให้ไกกินหมดมีหลายคนที่ต้องมาซื้อจากผม ถึงละ 110 บาท

(นาย ก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

1.4.3 การเตรียมดิน

ครัวเรือนนาย ก จะทำนาได้ปีละ 1 ครั้งซึ่งเหมือนกับชาวนาคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเวฬุวัน ขั้นตอนแรกในการปลูกข้าวของชาวนา เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนคือการเตรียมดิน เริ่มด้วยการไถเพื่อปรับหน้าดินให้รองรับฝนและการหว่านข้าวตามลำดับ โดยค่าใช้จ่ายจากการจ้างรถไถอยู่ที่ราคา 350 บาทต่อไร่ ดังที่ นาย ก เล่าให้ฟังดังนี้

...เดี๋ยวนี้ทำนาต้องจ้างรถไถเรียกว่าไถตะครั้งแรกก่อน ค่าจ้างไร่ละ 180 บาท ings ไร่ 15 – 20 วันตามที่เราสะดวก แล้วจ้างรถไถหว่านอีก ไร่ละ 170 บาท รอจนฝนตกจึงเริ่มหว่าน และใส่ปุ๋ยชีวภาพได้

ขั้นตอนการหว่านจะเอาแรงกันกับญาติๆ และเพื่อนบ้านประมาณ 10 คน หว่านวันเดียวก็เสร็จ บางปีถ้าคนเอาแรงกันไม่ได้ เช่น ฝนชุกมีน้ำพอ ต่างคนต่างทำของตัวเองไม่ว่างพร้อมกันก็ต้องจ้าง ค่าจ้างคนละ 200 บาทต่อวัน ค่าจ้างรถเกี่ยวก็ไร่ละ 500 บาท

(นาย ก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

1.4.4 การใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช

จากที่ครัวเรือนนาย ก เข้าร่วมในการการศึกษาดูงานการพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามวิถีการผลิตของชาวนาที่เคยใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก เพื่อส่งเสริมให้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมีนั้น ในช่วงแรกๆ ที่อบรมแล้วมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งโดยเฉพาะการทำน้ำหมักชีวภาพ ทุกครัวเรือนจะได้รับแจกถังทำน้ำหมักชีวภาพหลังคาเรือนละ 2 ใบ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 แต่ปัจจุบันพบว่ามีความครัวเรือนส่วนน้อยหรือประมาณ 10 ครัวเรือนที่ทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง รวมถึงครัวเรือนนาย ก ด้วยที่ยังทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง นาย ก เล่าว่าชาวนาคนอื่น ๆ ที่ไม่ทำน้ำหมักชีวภาพใช้เองนั้นเป็นเพราะต้องใช้เวลาในการหมักทิ้งไว้นาน ประกอบกับการนำน้ำหมักชีวภาพไปใช้ต้องใช้ปริมาณมากเมื่อทำนามากจึงไม่สะดวกที่จะทำใช้เอง แต่อย่างไรก็ตามพบว่าเมื่อเพื่อนบ้านที่ไม่ได้ทำเองมักจะมาขอแบ่งหัวเชื้อ

เข้มขันไปผสมใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมีด้วย นาย ก ให้เหตุผลของการใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเองและใช้มาอย่างต่อเนื่องดังนี้

...ผมเริ่มใช้ปุ๋ยชีวภาพมานาน เกิน 10 ปีแล้ว ทำให้เองเป็นคนแรกเลย ไม่ได้บอกใคร ลองผิดลองถูกพอได้ไปอบรมมามีนักวิชาการมาสอนก็จำมาลองทำตามคู่มือ ทดลองใช้ในบ้านก่อน ผักสวนครัวรอบบ้านจะใช้ปุ๋ยชีวภาพทั้งหมดเลย เดิมเป็นดินลูกรังตอนนี้ดินดี ปลูกอะไรก็งาม กำจัดกลิ่นเหม็นของบ่อปลาได้ดี แต่ปัญหาคือใช้ปุ๋ยชีวภาพจะได้ผลตามธรรมชาติ ได้ไม่มากเท่าปุ๋ยเคมีแต่ได้สุขภาพดีกว่า ผมก็ใช้ปุ๋ยเคมีผสมด้วยแต่ใช้น้อยกว่าคนอื่น ถึงจะได้ผลน้อยกว่า แต่ก็ใช้ทุนน้อยกว่า ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม

(นาย ก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2553)

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าแม่ครัวเรือนนาย ก ให้ข้อมูลว่าใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นหลัก แต่ก็พบว่าภายในบริเวณบ้านจะมีปุ๋ยเคมีส่วนหนึ่งเก็บไว้ ดังภาพ

ภาพ 11 ภายในบ้าน นาย ก ที่เตรียมปุ๋ยเคมีไว้ใส่หน้าข้าว

1.4.5 การแปรรูปและการจำหน่าย

ครัวเรือนนาย ก เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้จะเก็บข้าวเปลือกส่วนหนึ่งไว้เป็นเมล็ดพันธุ์อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนให้พอตลอดปี ที่เหลือจะขายข้าวให้โรงสีภายนอกหมู่บ้านเพราะแม้จะต้องมีค่าใช้จ่ายในการขนส่งเพิ่มบ้างแต่ ได้ราคาสูงกว่าคือราคาขายเกี่ยวนละ 11,300 บาท แต่ของโรงสีชุมชนราคาเกี่ยวนละ 11,000 บาท ตามราคาประกันของ ธ.ก.ส. แต่จะได้รับเงินส่วนที่ประกันภายหลัง นอกจากนี้ นาย ก ยังใช้บริการสีข้าวจากโรงสีรวดเร็วจากภายนอกหมู่บ้าน เพราะจะสีข้าวครั้งละปริมาณน้อยเพื่อพอกิน ครั้งละ 5 กระสอบหรือไม่เกิน 10

กระสอบ เพราะถ้าสีจำนวนมากๆ จะกินไม่ทัน ข้าวจะมีมอดและขึ้นราเป็นสีดำเสียหายได้ที่สำคัญคือโรงสีชุมชน จะไม่รับสีให้ในปริมาณน้อยๆ เพราะจะสีของโรงสีคราวละมากๆ ทุกวัน ข้าวจะไหลไปตามสายพานตลอดเวลา จึงไม่สะดวกที่จะหยุดเพื่อสีข้าวให้ ทั้งนี้ นาย ก ให้เหตุผลว่า

...ข้าวเปลือกที่ได้แต่ละปี บ้านผมจะไม่สีที่โรงสีชุมชนเพราะว่าโรงสีจะไม่ว่าง เพราะเขาจะต้องสีของชุมชนเพื่อไว้ขาย ต้องสีคราวละมากๆ เขาจึงจะรับ เราสีทีละไม่กี่ถังเขาจะไม่สีให้เราต้องรอ ก็จะมีโรงสีขนาดเล็กเป็นรถโรงสีเร่มาจากที่อื่นอยู่ที่ เกษไชยอำเภอชุมแสง พอจะสีข้าวโทรตามก็จะมา สะดวกดี ไม่ต้องรอ ก็เสียดายข้าวปลายเสียดายรำข้าว ทำยังไงได้ก็ต้องทำใจ

(นาย ก, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

1.5 วิถีชีวิตของนาย ก ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

วิถีชีวิตของครัวเรือนนาย ก ซึ่งนาย ก ให้ความหมายของวิถีชีวิตในครัวเรือนของตนว่าเป็นครัวเรือนชาวนาที่อยู่อย่างเรียบง่าย อยู่ด้วยกันด้วยความเข้าใจกัน ดูแลกันและกันตามอัตภาพ ช่วยกันทำกิจกรรมต่างๆ ในครัวเรือน เพราะใช้ชีวิตเรียบง่ายด้วยอาหารตามธรรมชาติ เช่น กุ้ง หอยปู ปลาซึ่งหาได้ในนาข้าว พืชผักผลไม้ในเรือกสวนไร่นาที่ปลอดภัยจากสารเคมี แม้ว่าไม่มีเงินมากแต่ไม่เดือดร้อนเพราะรู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัด หลุดจากการทำนาจะปลูกผักสวนครัวในครัวเรือนไว้บริโภคเพราะปลอดภัย และช่วยให้สุขภาพแข็งแรง นอกจากนี้ได้ปลูกไม้เศรษฐกิจเสริมในหัวไร่ปลายนาอีกด้วย ครัวเรือนนาย ก จึงมีวิถีชีวิตส่วนใหญ่คือจะอยู่อย่างเรียบง่าย จะพักผ่อนอยู่ในบ้านหรือปฏิบัติกิจกรรมของครอบครัว นอกจากทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคุ้ม ดูแลและแจ้งข่าวสารต่างๆ แล้ว ยังเป็นกรรมการหมู่บ้าน และกรรมการกองทุนหลายๆ กองทุน เช่น กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้าน หุ่นโรงสีชุมชน สภาพความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายในช่วงเวลาที่ไม่ใช่ฤดูทำนา เพราะวิถีชีวิตของครัวเรือนชาวนาจะใช้เวลาสำหรับการทำนาเพียงช่วงเวลาสั้นๆ เพราะจะทำได้เฉพาะนาปีเนื่องจากไม่มีน้ำเพียงพอใช้ตลอดปี เมื่อว่างจากการทำนาซึ่งส่วนใหญ่จะทำพร้อมๆ กันตามฤดูกาลเมื่อเข้าสู่ฤดูฝน ครัวเรือนชาวนาจะออกไปไถหว่านข้าว โดยการจ้างไถ จ้างแรงงาน เมื่อหมดฤดูการทำนา จึงมีเวลาว่างทำงานหารายได้เสริม เช่น รับจ้างตัดผัก ทำสวนครัว สานตะกล้า จับงู หรือการทำกิจกรรมของส่วนรวม ส่วนใหญ่ แม่บ้านจะออกไปรับจ้างเพื่อนบ้านปลูกผักและเก็บผักนอกฤดูการทำนา เพราะรายได้ดี ส่วนพ่อบ้านหรือหัวหน้าครัวเรือนจะออกไปรับจ้างขับรถไถ ขับรถส่งผัก หรือขับรถส่งแรงงานไปเก็บผัก หรือรับจ้างทั่วไป เป็นต้น หัวหน้าครัวเรือนอาวุโสส่วนใหญ่จะเป็นผู้เข้าร่วม

ประชุมกรรมการของหมู่บ้าน เช่น การประชุมประชาคมหมู่บ้านซึ่งประชุมทุกวันที่ 6 ของเดือน ส่วนใหญ่จะมีวาระที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่มกองทุนต่างๆ รวมถึงการเก็บเงินเข้ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์รายเดือน เป็นต้น

1.6 รูปแบบการออมทรัพย์ของนาย ก ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

จากการศึกษา พบว่า ครัวเรือน นาย ก มีรายได้หลักจากการทำนา หลังจากหักค่าใช้จ่ายเพื่อชำระหนี้สินจากต้นทุนการผลิตแล้ว ครัวเรือนนาย ก มีรูปแบบการออมทางเศรษฐกิจแบ่งเป็นการออมในระบบ ได้แก่ การออมด้วยการฝากธนาคารเป็นแบบออมทรัพย์พอเป็นทุนใช้จ่ายยามจำเป็น ส่วนรูปแบบการออมทางเศรษฐกิจนอกระบบ ได้แก่ การปลูกไม้เศรษฐกิจเสริมหัวไร่ปลายนา คือ ปลูกยูคาลิปตัสไว้ 300 ต้น เลี้ยงวัวไว้จำนวน 10 ตัวโดยฝากให้บุตรสาวที่อยู่เพชรบูรณ์ช่วยเลี้ยง

รูปแบบการออมทางสังคมของครัวเรือนนาย ก ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน สมาชิกกลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ของหมู่บ้าน และถือหุ้นโรงสีชุมชน

รูปแบบการออมทางวัฒนธรรมของครัวเรือนนาย ก ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ของเครือญาติช่วยเหลือแบ่งปันและให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ และการช่วยเหลือส่วนรวม เพราะมีบทบาทเป็นหัวหน้าคุ่มหนึ่ง และรูปแบบการออมทางจิตวิญญาณของครัวเรือนนาย ก คือ การให้ความเคารพนับถือบรรพบุรุษของครัวเรือนโดยสมาชิกในครัวเรือนให้ความรักและเคารพผู้ใหญ่ การมีส่วนร่วมในการทำบุญสร้างโบสถ์ในหมู่บ้าน ปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนา และการทำความดีเพื่อส่วนรวมต่างๆ

โดยสรุปแล้ว แม้ครัวเรือนนาย ก จะมีหนี้สินบ้างแต่เป็นหนี้สินจากเงินกู้ ธ.ก.ส. เพื่อเป็นทุนทำนาแต่ครั้งเมื่อได้ข้าวแล้วก็ชำระครบ ไม่มีหนี้ค้างและไม่มีหนี้สินนอกระบบมีระบบสวัสดิการทางสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยคือมีบัตรทอง และได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเดือนละ 500 บาททุกเดือน ไม่ต้องรบกวนลูกๆ หรือญาติๆ เมื่อครัวเรือนมีการเรียนรู้วิธีการทำนาที่ดี และมีการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการใช้ชีวิตประจำวันแบบเรียบง่าย ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยและมีอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมี ซึ่งปลูกไว้เองในบ้านและหาได้จากธรรมชาติ เพียงพอสำหรับบริโภคทำให้สามารถพึ่งตนเองอยู่ได้แบบพออยู่พอกิน ไม่ร่ำรวยมากแต่ไม่ยากจน เป็นหัวหน้าของคุ่มบ้าน และเป็นกรรมการหมู่บ้าน ภูมิใจในชีวิตเพราะเป็นที่เคารพนับถือและแบบอย่างที่ดีแก่เพื่อนบ้าน และให้ความร่วมมือต่อส่วนรวมในการช่วยเหลือสังคมอย่างสม่ำเสมอตลอดมาครอบครัวจึงอยู่อย่างสุขสบายพอสมควร อยู่อย่างพอเพียง คือมีความพอดี พอประมาณ และคิดว่าครัวเรือนพึ่งตนเองได้

2. ที่มา วิชิต ทศนคติ วิถีการผลิต และวิถีชีวิต ของครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเอง ได้ กรณีศึกษาครัวเรือน นาย ข ชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดีกินดี

2.1 ที่มาของครัวเรือน นาย ข ชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี

ครัวเรือน นาย ข เป็นครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี นาย ข ปัจจุบันอายุ 46 ปี สุขภาพแข็งแรง สมาชิกในครัวเรือนมีสวัสดิการทางสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยคือใช้สิทธิบัตรทอง มีสมาชิกในครัวเรือน 6 คน ได้แก่ภรรยา อายุ 42 ปี มีบุตร 2 คน คนโตเป็นหญิง อายุ 20 ปี เรียนจบระดับมัธยมปลายแล้ว มีครอบครัวแล้วมีบุตรชาย 1 คนอายุประมาณ 1 ปี สามีเป็นทหารอยู่ต่างจังหวัด ลูกสาวยังไม่แต่งงานทำจ้างช่วยทำงานอยู่กับบ้าน คนที่สอง เป็นชายอายุ 6 ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 และสมาชิกในครัวเรือนอีก 1 คนคือแม่ของภรรยา ความเป็นมาของครัวเรือนนาย ข นั้นบ้านเดิมของบิดานาย ข เป็นคนจังหวัดเพชรบูรณ์เมื่อแต่งงานกับมารดาซึ่งเป็นชาวอำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ จึงได้ย้ายมาอยู่ที่นครสวรรค์ เมื่อนาย ข เรียนจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วมีครอบครัวจึงได้มาอยู่ที่นี้

เมื่อประมาณ พ.ศ.2543 หรือกว่า 10 ปีมาแล้วในวัยหนุ่ม นาย ข เป็นผู้มีความสามารถและความรักในการร้องเพลง สามารถเล่นดนตรีได้ จึงมีรายได้เสริมจากการร้องเพลงในวงอิลเลคโทน ร่วมกับเพื่อนๆ ในช่วงเวลาว่างและในเทศกาลต่างๆ มีรายได้ประมาณปีละ 30,000 – 40,000 บาท

การทำงานกลางคืนด้วยการร้องเพลงตามร้านอาหารหรืองานเลี้ยง แม้มีรายได้มากก็มีรายจ่ายมากและมีสุขภาพทรุดโทรม ต่อมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2550 งานร้องเพลงลดลง ประกอบกับมีอายุมากขึ้นจึงหันมาทำนาและปลูกผักอย่างจริงจัง รวมถึงวางแผนที่จะปลูกต้นไม้ เศรษฐกิจคือปลูกต้นไม้คุณภาพดีเพิ่มอีก

2.2 วิชิตคตินาย ข ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี

นาย ข มีวิชิตคติที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง นาย ข เล่าว่าครัวเรือนเคยมีหนี้สินที่ต้องกู้ยืมระบบซึ่งเกิดจากความอยากได้วัตถุสิ่งของที่อำนวยความสะดวกสบายของตนซึ่งเป็นของใช้ราคาสูง เช่น รถยนต์กระบะ รถไถนึ่งข้าว รถจักรยานยนต์ รวมถึงชอบการเล่นหวยด้วย แต่จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเห็นว่าการเล่นหวยมีแต่ทำให้จนลง นาย ข เห็นว่าคนที่เล่นหวยแม้จะเคยถูกรางวัลแต่เมื่อเทียบกับการเสียเงินไปแล้วเสียมากกว่ารางวัลที่ได้ คนที่รวยจากหวยคือเจ้ามือเพราะโอกาสคนถูกหวยเป็นส่วนน้อย แม้ที่ผ่านมาจากประสบการณ์ที่นาย ข จะเคยถูกหวยหลายๆ ครั้งได้เงินนับแสนบาท แต่ต้องใช้หนี้ที่ซื้อหวยแต่ละงวดแล้วไม่เหลือ จนในที่สุดเมื่อหนี้สินมากขึ้นต้องแบ่งขายที่ดินบางส่วนที่เป็นมรดกจากพ่อแม่เพื่อใช้หนี้ ปัจจุบันนาย ข เล่นเล่นหวยและไม่เล่นการพนันทุกชนิดเพราะได้เรียนรู้ว่าไม่มีความรวยที่ได้จากการพนัน แต่จะรวยได้จากความขยันทำมาหากินอย่างสุจริต และอาชีพชาวนาของตนสามารถมีรายได้

มันคงถ้ารู้จักลดต้นทุน และหารายได้เสริมอื่นๆ ด้วย นอกจากนี้เขายังลดการตี๋มของมีนเมาลงจากที่เคยต้องตี๋มบ้างเพื่อเอาใจลูกค้าที่ฟังเพลง เช่นเมื่อลูกค้าส่งแก้วสุราให้ตี๋ม นาย ข จะรับมาแต่ที่ริมฝีปากเล็กน้อยแสดงให้ลูกค้าเห็นว่าได้ตี๋มแล้วเพื่อเป็นการรักษามารยาทแต่จริงๆ แล้วไม่ได้ตี๋มเลย และปัจจุบันจะไม่ตี๋มของมีนเมาแล้วเพราะต้องการรักษาสุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอ

2.3 ทักษะคติของนาย ข คริวเรือนชาวนาที่ฟังตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี

นาย ข มีความคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับการเป็นชาวนากล่าว คือ การประกอบอาชีพชาวนาจะสามารถฟังตนเองได้นั้น ต้องเป็นผู้มีความขยันทำงาน และหารายได้เสริมหลายๆทาง ซึ่งนาย ข นอกจากเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถหลายด้าน เช่น การศึกษาเรียนรู้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและนำมาปรับใช้ในคริวเรือนเมื่อยึดอาชีพหลักด้วยการเป็นชาวนาและมีเป้าหมายว่าจะต้องทำการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ครบวงจรเพื่อลดต้นทุน ช่วยให้สุขภาพดีและรักษาสิ่งแวดล้อม นาย ข ยังชอบที่จะหาความรู้เพิ่มเติม โดยไปศึกษาดูงานกับกลุ่มแกนนำแล้วนำกลับมาทดลองทำ เช่น ทำปุ๋ยน้ำชีวภาพใช้เอง ปลูกพืชผักหมุนเวียนในที่นาช่วยให้ดินดีขึ้น และนาย ข มีทัศนคติในเรื่องการมีวิถีการทำงานที่เป็นแบบปัจจุบันด้วยการไม่ต้องการพึ่งพิงผู้อื่นไว้ว่า

...ผมจะจ้างแรงงานคนมาหว่านข้าวประมาณ 3 คน ค่าแรงคนละ 150 บาทต่อวัน ไม่ได้เอาแรงกับญาติหรือเพื่อนบ้าน เพราะผมจ้างสะดวกกว่า เพราะเราไม่มีเวลาไปใช้แรงเขา ผมต้องช่วยภรรยาเตรียมของชายก่วยเดี่ยวด้วย ที่สำคัญเอาแรงกันบางเจ้านามากน่าน้อย ไม่อยากให้มีปัญหา

(นาย ข, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

2.4 วิถีการผลิตของนาย ข คริวเรือนชาวนาที่ฟังตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี

ปัจจุบัน นาย ข ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก มีที่นา 45 ไร่ ซึ่งได้รับมรดกจากพ่อแม่ และเช่าที่นาเพิ่มอีก 22 ไร่ และบางฤดูกาลที่ฝนแล้งจะนำที่นาบางส่วนประมาณ 4 ไร่เศษปลูกผัก เช่น ผักกาดขาว พริก มะเขือ ใฝ่หวาน ริมๆ คันนาและปลูกต้นไม้เศรษฐกิจบริเวณหัวไร่ปลายนา เช่น สะเดา มะม่วง ประมาณ 100 ต้น และวางแผนว่าจะปลูกยูคาลิปตัสรอบๆ คันนาเพิ่มอีกแต่ยังมีปัญหาเรื่องต้นกล้าพันธุ์ หากซื้อยากต้องไปซื้อในเมืองหรือติดต่อกับบริษัทซึ่งไม่สะดวก โดยสรุปแล้ว นาย ข มีวิถีการทำงานดังนี้

2.4.1 การเตรียมเงินทุน

นาย ข ต้องเตรียมเงินทุนเพื่อทำนาแต่ละปีให้พอเพราะทำนาจำนวนมากถึง 70 ไร่ ส่วนใหญ่ที่ต้องใช้การจ้างคือ ค่าจ้างแรงงานหว่านข้าว และหว่านปุ๋ย 150 บาทต่อไร่ แต่นาย ข มีรถไถ นาของตนเอง เป็นรถไถใหญ่แบบนั่งขับ จึงลดค่าใช้จ่ายในการจ้างไถหรือจ้างรถเกี่ยวข้าวได้ แต่ต้องมีค่าใช้จ่ายเป็นค่าน้ำมันเชื้อเพลิงจำนวนมากซึ่งราคาสูงขึ้น คือ ค่าใช้จ่ายประมาณ 100 บาทต่อไร่ นอกจากนี้ยังมีต้นทุนในการซื้อปุ๋ยเคมี เพราะยังต้องใช้ควบคู่กับปุ๋ยชีวภาพที่ทำได้เองแต่ไม่เพียงพอกับปริมาณของที่ทำจำนวนมาก และถ้ามีการระบาดของแมลงศัตรูพืชก็ต้องใช้ยาฆ่าแมลงและยากำจัดศัตรูพืชร่วมด้วย ค่าใช้จ่ายสำหรับปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงเฉลี่ยประมาณ 400 บาทต่อไร่ และมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ รวมแล้วมีค่าใช้จ่ายในการทำนาแต่ละครั้งประมาณ 70,000 บาท ในขณะที่ทำนาได้ ประมาณ 35 ไร่ ขยายข้าวได้ประมาณไร่ละ 11,000 บาท รวมรายได้ประมาณ 385,000 บาท ดังนั้นเมื่อหักต้นทุนการทำนาแต่ละครั้งแล้วจึงเหลือเงินเพื่อชำระหนี้รายปีและไว้ใช้จ่ายในครอบครัวประมาณ 315,000 บาทเงินที่ใช้นาย ข จะกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. เพราะต้องกู้คราวละมากๆ ถ้าต้องกู้กองทุนหมู่บ้านอีก จะมีปัญหาในการชำระคืนหลายทาง และที่สำคัญคือไม่พอใจการบริหารกองทุนของหมู่บ้านที่จัดสรรเงินไม่เป็นธรรม

2.4.2 การเตรียมเมล็ดพันธุ์

ครัวเรือนนาย ข จะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวจากการทำนาแต่ละครั้งโดยเป็นข้าวที่เก็บไว้เอง คือพันธุ์ "มะลิ 105" เพื่อความมั่นใจว่าเมล็ดพันธุ์ข้าวไม่มีข้าวอื่นๆ มาผสม เพราะนาย ข เคยซื้อพันธุ์ข้าวจากร้านค้าภายนอกชุมชนพบว่ามีความไม่สมบูรณ์และวัชพืชรบกวนมาก เคยคิดว่าจะจ้างชาวบ้านคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ใหม่ แต่ก็ยังทำไม่ได้เพราะจะทำให้เสียค่าใช้จ่ายโดยไม่จำเป็น นาย ข ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวว่า

...พันธุ์ข้าวที่ใช้แต่ก่อนปลูกพันธุ์เหลืองประทิว กับขาวสะอาด แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้วที่นิยมใช้กันที่นี้คือ มะลิ 105 เหมือนกับคนอื่น ๆ ผมจะเก็บพันธุ์ไว้เองไม่ได้ซื้อเพราะถ้าจะต้องซื้อมักจะมียาฆ่าวัชพืชรบกวนทำให้ได้ผลผลิตน้อย จะให้ได้ผลดีต้องจ้างคนคัดเมล็ดพันธุ์ แต่ก็ยังไม่ได้ทำจริงๆ สักที

(นาย ข, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

2.4.3 การเตรียมดิน

การเตรียมดินส่วนใหญ่ของชาวนาโดยทั่วไปจะมี 2 ลักษณะ คือ การเผาฟางข้าวก่อนการไถด้วยเหตุผลคือสะดวก รวดเร็ว และไถง่าย ส่วนวิธีการไม่เผาฟางข้าวแต่ใช้การไถกลบฟางข้าวลงในดินเพื่อเป็นการเติมอาหารให้พื้นดินและไม่ทำลายไส้เดือนดิน เป็นต้น นาย ข จะเลือกวิธีการเตรียมดินด้วยการไถกลบฟางข้าว และมีเหตุผลของการเผาฟางข้าวที่แตกต่างที่น่าสนใจไว้ดังนี้

...ฟางข้าวผมจะไถกลบ แต่คนอื่นก็มักจะเผาเพราะบอกว่าไถยาก แต่ผมเคยลองเผาฟางแล้วไถกลบทันที ตากแดดไว้นานๆ พอไถพลิกกลับอีกที่ปรากฏว่าไม่มีหญ้าขึ้น ดินก็ร่วนดี สงสัยว่าเมื่อดหญ้าจะโดนความร้อนเผาไปด้วย แต่เดี๋ยวนี้ก็จะไม่ได้เผาอีก เพราะผมรู้ว่าทำลายสิ่งแวดล้อมมากกว่า และผมก็มีรถไถนั่งขับเองด้วย ก็ไถไม่ยาก

(นาย ข, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

2.4.4 การใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช

เมื่อครั้งที่ นาย ข เป็นกรรมการหมู่บ้าน ได้เข้าร่วมในการการศึกษาดูงานการพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามวิถีการผลิตของชาวนาที่จะใช้ส่งเสริมให้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมีนั้น คราวเรือนนาย ข ได้ทำน้ำหมักชีวภาพใช้เองในช่วงแรก แต่ปัจจุบันใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลักเพราะผลิตปุ๋ยชีวภาพได้ไม่ทันใช้ เพราะต้องใช้เวลานานและจำนวนมากๆ เมื่อผลิตได้น้อยจึงไม่พอใช้ วิธีการคือจะใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวก่อนแล้วจึงซื้อปุ๋ยน้ำฮอริโมน มาผสมกับปุ๋ยชีวภาพฉีดในนาข้าวในช่วงออกทรง แม้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นบ้าง แต่จะช่วยให้ได้ผลผลิตดีกว่าและฮอริโมนที่ใช้ไม่เป็นอันตรายต่อผู้ฉีดอีกด้วย ในส่วนของการใช้ยากำจัดศัตรูพืชนั้น นาย ข จะใช้น้อยลงเพราะว่าปีนี้แมลงระบาดน้อย คิดว่าเพราะใช้ปุ๋ยชีวภาพฉีดพ่นช่วยไล่แมลงได้จึงใช้มาต่อเนื่อง

2.4.5 การแปรรูปและการจำหน่าย

คราวเรือนนาย ข เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้จะเก็บข้าวเปลือกส่วนหนึ่งไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ ส่วนที่เหลือจะขายข้าวให้โรงสีภายนอกหมู่บ้านด้วยเหตุผลเช่นเดียวกันกับ นาย ก แม้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มบ้างแต่ขายให้โรงสีภายนอกได้ราคาสูงกว่าคือราคา เกวียนละ 11,300 บาท แต่ของโรงสีชุมชนราคาเกวียนละ 11,000 บาท ตามราคาประกันของ ธ.ก.ส. แต่จะได้รับเงินส่วนที่ประกันภายหลัง สำหรับข้าวสารสำหรับบริโภคในครัวเรือนนั้น นาย ข ไม่ได้เก็บไว้เพราะไม่สะดวกที่จะสีข้าวกับโรงสีชุมชน แต่จะซื้อจากรถเร่ขายในหมู่บ้าน หรือบางครั้งซื้อจากร้านค้าภายนอกชุมชน

ทั้งนี้เพราะสามารถหาซื้อได้สะดวก ซึ่งนาย ข มีข้อคิดเห็นที่แตกต่างคือ คิดว่าชาวบ้านที่ต้องซื้อข้าวสารจากโรงสีชุมชนคือคนที่ไม่มีความรู้ เพราะโรงสีชุมชนจะให้ซื้อเงินเชื่อได้ เมื่อได้ข้าวแล้วจึงจ่ายคืนภายหลัง

ผู้วิจัยกลับเห็นว่ากรณีที่โรงสีชุมชนมีนโยบายช่วยเหลือชาวบ้านในการให้ซื้อข้าวสารเงินเชื่อได้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่เหมาะสมเพราะ เป็นการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่มีฐานะยากจนให้บรรเทาความเดือดร้อน แต่ไม่เห็นด้วยที่โรงสีไม่มีนโยบายการให้ข้าวให้กับชาวบ้าน เพราะเห็นว่าจำนวนไม่มากพอ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีมาตรการแก้ปัญหาได้ เช่น การกำหนดช่วงเวลาให้ชาวบ้านนำข้าวเปลือกมาสีรวมกันและแบ่งข้าวสารตามปริมาณข้าวของตนเอง เพราะชาวบ้านทั้งหมดจะปลูกข้าวพันธุ์มะลิ 105 เหมือนกัน

2.5 วิถีชีวิตของนาย ข คริวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี

คริวเรือน นาย ข ประกอบอาชีพชาวนาที่เน้นเพื่อขายเป็นหลัก แม้จะทำนาปริมาณมากแต่ต้องมีต้นทุนค่าใช้จ่ายสูง ประกอบกับคริวเรือนยังคงมีหนี้สินจากธนาคารที่เกิดจากการซื้อสินค้าราคาสูงมาก่อน ดังนั้นเมื่อครอบครัวมีภาระรับผิดชอบมากขึ้นเพราะสมาชิกในคริวเรือนหลายคน มีทั้งผู้สูงอายุและเด็กซึ่งไม่มีรายได้ อีกทั้งบุตรสาวไม่ได้แยกครอบครัวออกไปประกอบกับภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มีรายจ่ายสูงขึ้น ภรรยาจึงหารายได้เสริมด้วยการเปิดร้านขายอาหารและขายก๋วยเตี๋ยวในหมู่บ้านนานประมาณปีกว่า ช่วยให้มีรายได้เสริมพอเป็นค่าใช้จ่ายภายในบ้านเช่น ค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ ในขณะที่ นาย ข ใช้ชีวิตประจำวันแบบเรียบง่าย ยยันขันแข็งในการทำงานในไร่นาและสวนผักทุกๆ วัน ช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนาจะนำรถไปไปรับจ้างไถ หรือเกี่ยวข้าวในหมู่บ้านอื่นๆ ตามแต่จะมีคนจ้าง จึงมีรายได้เสริมอยู่เสมอ ประกอบกับภรรยาเป็นคนขยันช่วยกันหารายได้เสริมจึงทำให้คริวเรือนนาย ข สามารถพึ่งตนเองได้ และให้ความช่วยเหลือญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านได้บ้าง คริวเรือนมีความเป็นอยู่อย่างสุขสบายพอสมควร แม้จะมีหนี้สินบ้างแต่เป็นหนี้สินจากเงินกู้จาก ธ.ก.ส. ประมาณสี่แสนบาทที่เกิดจากการซื้อรถ การกู้เพื่อใช้หมุนเวียนทำนาซึ่งจะชำระคืนตามกำหนดเป็นรายปีเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วและมีเงินสดเก็บในบ้านเพื่อให้พอเป็นทุนหมุนเวียนค้าขายแต่ละวัน ดังคำให้สัมภาษณ์ส่วนหนึ่งว่า

...ผมกู้ ธ.ก.ส. มาเป็นทุนทำนาและเป็นค่าใช้จ่าย แต่ทุกวันนี้ยังเป็นหนี้ก็เพราะความอยากก็ซื้อมอเตอร์ไซด์ให้ลูก 2 คนและซื้อปิคอัพเอาไว้ใช้วิ่งซื้อของถ้าขายข้าวได้ไม่พอใช้หนี้ก็ต้องกู้นายทุน ต้นทุนกับกำไรที่ออกมาส่งหนี้ไม่ทันกันก็เลยต้องแบ่งนาขายไป 42 ไร่ใช้หนี้จนครบระบบจนหมด เหลือหนี้เฉพาะ ธ.ก.ส.

เงินจากการขายข้าวผมจะชำระหนี้ตามวาระที่ถึงก่อน ถ้าปีไหนไม่พอวงเงินเกินกว่าที่กู้ได้ ก็จะยืมจากญาติ

(นาย ข, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

ปัจจุบันครัวเรือนนาย ข ได้ชำระหนี้จนครบหมดแล้วและยังมีที่ดินที่เหลือมากพอทำนาและปลูกผักปลอดสารเคมีและปลูกไม้เศรษฐกิจเพิ่มเติมอีกด้วย ทุกวันนี้มีความสุขกับการทำสวนผักหลายๆ ชนิดที่ช่วยรักษาสีเขียวตลอด และมีความภูมิใจที่ทำอะไรต่างๆ เองได้ อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ทุกคนมีสุขภาพแข็งแรงและคิดว่าตนเองสามารถช่วยเหลือสังคมได้บ้างตามอัตภาพ และตั้งใจต่อสู้ด้วยความขยันและอดทนเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะอยากให้หมดหนี้ จึงยึดหลักตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตจะได้สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดีกินดี

ผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับวิธีคิด ทักษะคติ และวิถีชีวิตของนาย ข ว่า นาย ข มีความเป็นตัวของตัวเองมาก เพราะจากการสัมภาษณ์และการสังเกตพบว่า นาย ข มีบุคลิกลักษณะที่น่าสนใจ กล่าวคือ เป็นคนกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นในสิ่งที่ชอบหรือสิ่งที่ไม่ชอบตรงไปตรงมา เช่นเล่าว่า เคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 สมัย เคยเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านและกองทุนอื่นๆ แต่ลาออกทั้งหมด เพราะไม่เห็นด้วยกับความไม่โปร่งใสของกรรมการบางคนที่เอื้อผลประโยชน์ให้กับพวกพ้อง เช่น การจัดสรรเงินกู้ การให้ราคารับซื้อข้าวไม่เท่าเทียมกัน เป็นต้น นาย ข จึงไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมของกองทุนต่างๆ แต่จะยังคงให้ความร่วมมือในส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน หรือมีหุ้นโรงสีชุมชน ซึ่งมีเพียง 1 หุ้นมูลค่า 300 บาท เท่านั้น ส่วนอื่นๆ นาย ข ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของชุมชนอยู่เสมอ และเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้าน ในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าศึกษาพบว่า นาย ข จะนำรถไถของตนช่วยไถที่สร้างบ้านให้กับเพื่อนบ้าน หรือการให้บริการลูกค้าที่มาขอใช้อุปกรณ์ซ่อมรถโดยไม่คิดเงิน เป็นต้น

แต่ด้วยบุคลิกของการเป็นคนอยู่ในวัยหนุ่ม และผ่านประสบการณ์การดำเนินชีวิตที่โลดโผนพอสมควร ได้สัมผัสชีวิตคนทำงานกลางคืนมาบ้าง จึงอาจหลอหลอมให้มีวิถีชีวิตบางช่วงให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม เช่น ซื้อรถยนต์กระบะและซื้อรถมอเตอร์ไซด์ให้บุตรสาว และบุตรชายที่ไม่ได้ใช้เพื่อการทำงาน แต่ซื้อเพราะอยากได้ อยากมี แม้ว่าจะไม่จำเป็นมากนัก แต่ด้วยประสบการณ์จริงและความเข้าใจชีวิต จึงมีกระบวนการที่เปลี่ยนไป และรู้จักตัวเองว่าควรทำอะไร สามารถเปลี่ยนวิกฤตของชีวิตให้เป็นโอกาสได้ เช่น เมื่อสุขภาพอ่อนแอจากการทำงานกลางคืนหรือต้องดื่มสุราเพื่อเอาใจลูกค้า ก็สามารถเทคนิคเอาตัวรอดโดยยังสามารถทำงานอยู่ได้ และมีความคิดวิธีที่จะสร้างรายได้เสริมโดยให้ภรรยาขายอาหารในหมู่บ้าน และตนเองสร้างรายได้ที่มั่นคงด้วยการทำนาและทำรายได้เสริมจากการทำไร่ผักปลอดสารเคมีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สามารถบริหารจัดการหนี้สินนอกระบบได้ และชำระหนี้กองทุนต่างๆ ได้ตามกำหนด

2.6 รูปแบบการออมทรัพย์ของนาย ข คริวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดี กินดี

คริวเรือน นาย ข มีรายได้หลักจากการทำนา หลังจากหักค่าใช้จ่ายเพื่อชำระหนี้สินจากต้นทุนการผลิตแล้วคริวเรือนนาย ข มีรูปแบบการออมทางเศรษฐกิจแบ่งเป็นการออมในระบบ ได้แก่ การออมด้วยการฝากธนาคาร มีเงินฝากในบัญชีธนาคารบ้างแต่ไม่มาก เป็นทุนใช้จ่ายที่จำเป็นส่วนรูปแบบการออมทางเศรษฐกิจนอกระบบ ได้แก่ การทำประกันชีวิตกับบริษัทเอกชนไว้บ้าง และจะเก็บเป็นเงินสดไว้ในบ้านเพื่อสำรองเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับให้ภรรยาซื้อของมาขาย การปลูกไม้เศรษฐกิจเสริมหัวไร่ปลายนา คือ มะม่วง สะเดา โดยมีแผนที่จะปลูกเพิ่มคือ ยูคาลิปตัส เป็นต้น

รูปแบบการออมทางสังคมของคริวเรือนนาย ข ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน สมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ของหมู่บ้าน และซื้อหุ้นโรงสีชุมชน

รูปแบบการออมทางวัฒนธรรมของคริวเรือนนาย ข ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ของเครือญาติ และการช่วยเหลือส่วนรวม นอกจากนี้ คริวเรือนนาย ข มีรูปแบบการออมทางจิตวิญญาณ คือ การให้ความเคารพนับถือบรรพบุรุษของคริวเรือนโดยสมาชิกในคริวเรือนให้ความรักและเคารพผู้ใหญ่ การมีส่วนร่วมในการทำบุญสร้างโบสถ์ในหมู่บ้าน ปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาและการทำความดีเพื่อส่วนรวมต่างๆ

โดยสรุปแล้ว คริวเรือนนาย ข ยังคงมีหนี้สินบ้างแต่เป็นหนี้สินจากเงินกู้ ธ.ก.ส. เพื่อเป็นทุนทำนาแต่ละครั้งเมื่อได้ข้าวแล้วก็ชำระตามกำหนด ยังมีหนี้ค้างอยู่ แต่ไม่มีหนี้สินนอกระบบ สมาชิกในคริวเรือนมีระบบสวัสดิการทางสุขภาพเมื่อเจ็บป่วยคือมีบัตรทอง นอกจากนี้คริวเรือนมีการเรียนรู้วิธีการทำนาที่ดี และมีการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการใช้

ชีวิตประจำวันแบบเรียบง่าย ชยันทำงานเพื่อการมีรายได้เสริมต่างๆ เช่น ภรรยาค้าขายอาหาร เพื่อช่วยเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ปลุกพืชผักสวนครัวในหัวไร่ปลายนาเพื่อขายสร้างรายได้เสริม แม้ครัวเรือนนาย ข จะยังคงมีหนี้สินกับ ธ.ก.ส. แต่สามารถชำระได้ตามกำหนดเป็นรายปี นาย ข ให้ความร่วมมือต่อส่วนรวมในการช่วยเหลือสังคมอย่างสม่ำเสมอครัวเรือนจึงอยู่อย่างสุขสบายพอสมควร และคิดว่าครัวเรือนพึ่งตนเองได้

3. ที่มา วิธีคิด ทักษะคิด วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ กรณีศึกษาครัวเรือน นาย ค ชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับ มั่งมี ศรีสุข

3.1 ที่มาของครัวเรือน นาย ค ชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข

ครัวเรือน นาย ค ปัจจุบัน นาย ค อายุ 56 ปี สุขภาพแข็งแรง จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ภรรยา อายุ 53 ปี สุขภาพแข็งแรงเช่นกัน มีบุตร 3 คน คนโตเป็นชาย อายุ 34 ปี ทำงานอาชีพรับราชการในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์สำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ สถานภาพยังโสด คนที่สองเป็นชายอายุ 31 ปีทำงานโรงงานพลาสติกที่อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ มีครอบครัวแล้วมีบุตร 1 คน และคนสุดท้ายเพศหญิงอายุ 29 ปี ทำงานโรงงานแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ มีครอบครัวแล้ว ยังไม่มีบุตร ปัจจุบันในครอบครัวมีสมาชิกที่อยู่ในบ้าน 4 คน ได้แก่ นาย ค ภรรยา พ่อของภรรยา ซึ่งปัจจุบันมีอายุมากแล้ว คือ 86 ปีแต่สุขภาพยังแข็งแรงและหลานชาย 1 คน ซึ่งเป็นบุตรของลูกชายคนที่สอง

นาย ค เกิดและเติบโตมาจากครัวเรือนชาวนา ต้องช่วยพ่อแม่ทำนามาตลอดตั้งแต่ตนเองยังเด็กๆ ซึ่งบ้านเดิมของนาย ค เป็นชาวนุรีรัมย์เมื่อครอบครัวประสบปัญหาภัยแล้งทำนาไม่ได้ผล และมีฐานะยากจน จึงได้อพยพย้ายถิ่นลงมาหาที่ทำกินใหม่จนมาถึงหมู่บ้านเวฬุวันในปัจจุบันนี้ ซึ่งการที่นาย ค มีฐานะค่อนข้างยากจนมาก่อน จึงถูกพ่อแม่สอนให้เป็นคนชยันทำมาหากิน ประกอบกับ นาย ค ไม่ชอบเที่ยวเตร่แต่จะชยันทำงานมาตลอดโดยเฉพาะการเป็นชาวนาที่ให้การเอาใจใส่มาก นาย ค ประกอบอาชีพชาวนามาตลอดกว่า 30 ปีเก็บออมและซื้อที่นาเพิ่มเติมมาเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันครัวเรือนมีที่นาทั้งหมด 97 ไร่ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่ามีความชยัน ประหยัด ใช้ชีวิตเรียบง่ายไม่เคยเที่ยวเตร่ ไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข รักครอบครัวมีครอบครัวที่อบอุ่น ลูกๆ ทุกคนมีหน้าที่การงานที่มั่นคง ส่งเงินให้พ่อแม่เพื่อลงทุนทำนาทุกครั้งอย่างสม่ำเสมอ นาย ค จึงมีรายได้ที่เพียงพอ เป็นครัวเรือนเดียวที่ไม่ได้กู้เงินกองทุนขอหมู่บ้านหรือธนาคารอื่นๆ จึงไม่มีหนี้สิน และได้รับการคัดเลือกจากหน่วยงานภายนอก คือ พัฒนาชุมชนจังหวัดให้เป็นครัวเรือนในระดับมั่งมีศรีสุข และเป็นตัวอย่างของครัวเรือนที่ได้ถูกส่งเข้าประกวดครัวเรือน อยู่เย็นเป็นสุข ของจังหวัดเพื่อเข้าประกวดในระดับที่สูงขึ้นต่อไป

3.2 วิธีคิดของนาย ค ครวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข

นาย ค เป็นหัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับคำชื่นชมจากเพื่อนบ้านว่าเป็นบุคคลตัวอย่างที่มีจิตใจดี มีความขยันขันแข็งและให้ความร่วมมือกับส่วนรวมเป็นอย่างดีตลอดมา นาย ค มีวิธีคิดในการดำเนินชีวิตให้พึ่งตนเองได้ คือ การเป็นชาวนาที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องให้ความสนใจดูแลอย่างใกล้ชิดสม่ำเสมอทุกขั้นตอน เพื่อที่จะแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ทันที เช่น ควบคุมปริมาณน้ำ ฉีดพ่นปุ๋ยชีวภาพด้วยตนเอง กำจัดวัชพืชด้วยวิธีเก็บเกี่ยวสม่ำเสมอ เป็นเหตุผลสำคัญที่นาย ค จะไปดูนาข้าวของตนเองทุกวัน ซึ่งอยู่ไม่ไกลบ้านมากนัก รวมถึงรดน้ำพืชผักผลไม้ที่ปลูกไว้ริมสระน้ำ เช่น กัลยมะนาว ผักกาด เป็นต้น นาย ค กล่าวว่า

...ที่ผมไปนาทุกวัน เพราะว่าชอบไป มันเป็นอาชีพของเราได้ไปเห็นข้าวงอกงาม
ได้รอการเก็บเกี่ยว ได้อยู่กลางทุ่งนาแล้วสบายใจ ถือว่าได้ออกกำลังกายกลางแจ้งเป็นประจำช่วยให้สุขภาพแข็งแรง ผมจะไม่มีโรคหรือความเจ็บป่วยเลยนานมากแล้ว

(นาย ค, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

3.3 ทักษะคิของนาย ค ครวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข

นาย ค มีทัศนคติหรือความคิดเห็นในเรื่องการเป็นชาวนาที่สามารถพึ่งตนเองได้ กล่าวคือ นาย ค มีทัศนคติที่ดีและมีความภาคภูมิใจต่อการเป็นชาวนาของตนเองมาก นาย ค ถ่ายทอดเรื่องราวประสบการณ์ของอาชีพชาวนาที่ผ่านมาด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มตลอดเวลาว่า การทำนาในอดีตเมื่อกว่า 50 ก่อนครัวเรือนชาวนาทำนาตามวิถีของธรรมชาติ ใช้แรงงานคนในครัวเรือนและเอาแรงจากเครื่องทุล ทำนาไม่มากไม่ทำให้ร่ำรวยแต่ก็พอมีพอกิน ชาวนาที่จะมีรายได้เพียงพอและเหลือเก็บออมได้ต้องขยันหมั่นเพียรดูแลเอาใจใส่ทุกขั้นตอนอย่างสม่ำเสมอ เพราะปัญหาที่เกิดกับผลผลิตข้าวมีมาก เช่น น้ำไม่เพียงพอ ศัตรูพืชรบกวน ข้าวไม่เจริญงอกงามเพียงพอ เป็นต้น ถ้าชาวนาติดตามดูแลอย่างใกล้ชิดทุกๆ วันแม้จะทำนาไม่มากก็จะได้ผลดี อีกทั้งจะพบปัญหาได้เร็วและจะแก้ไขได้ทันเวลา หรือแม้ว่าครัวเรือนนาย ค จะทำนาจำนวนมากและเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ด้วยตนเองทุกวัน คนอื่นๆ จะคิดว่าต้องเหน็ดเหนื่อยมาก อีกทั้งการทำนาต้องใช้เงินทุนสูงมากตามไปด้วย แต่นาย ค เห็นว่า การไปนาทุกๆ วันได้เห็นการเติบโตความงอกงามของข้าวในนาแล้วรู้สึกมีความสุขดี การเก็บเกี่ยววัชพืชด้วยตนเองจะช่วยสำรวจปัญหาศัตรูพืชไปพร้อมๆ กัน และการที่ได้สัมผัสใกล้ชิดกับธรรมชาติจึงไม่รู้สึกรู้สึกว่าเหน็ดเหนื่อยเลยแต่ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง เมื่อกลับมาบ้านพักผ่อนก็หายเหนื่อย นาย ค จะค่อยๆ ทำไปที่ละน้อยๆ จึงไม่รู้สึกรู้สึกว่าต้องทำงานหนัก แต่การที่นาย ค ทำนาจำนวนมากถึง 97 ไร่ ประกอบกับการดูแลด้วยตนเองทุกขั้นตอน

ช่วยลดต้นทุนได้มากจึงได้ผลผลิตปริมาณมากด้วย และการมีทุนของตนเองเพียงพอทำให้ไม่ต้องกู้ไม่เป็นหนี้ แต่ละปีจึงเหลือกำไรมากพอสามารถมีเงินเก็บไว้ใช้โดยไม่ลำบาก

3.4 วิถีการผลิตของนาย ค ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข

ครัวเรือนนาย ค แต่ก่อนเคยทำนาแบบดั้งเดิมตามธรรมชาติใช้วัวควายไถนา เพราะมีที่นาไม่มากนัก ปัจจุบันนาย ค เลิกใช้วัวควายไถนาเพราะต้องใช้เวลามากเนื่องจากมีที่นามากขึ้นและไม่มีแรงงานช่วยไถเพราะลูกๆ ทุกคนแยกย้ายไปประกอบอาชีพอื่นประกอบกับตนเองมีอายุมากขึ้นจึงมีรูปแบบการทำนามีการใช้เครื่องจักรกลสมัยใหม่ตามแบบอย่างเพื่อนบ้านเพื่อความสะดวกและรวดเร็ว และมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอนดังนี้

3.4.1 การเตรียมเงินทุน

การที่ครัวเรือนนาย ค มีที่นาของตนเองจำนวนมาก ต้องใช้ทุนในการทำนาแต่ละครั้งค่อนข้างสูง คือ ใช้ทุนทั้งหมดประมาณ 100,000 บาท ต่อการทำนา 97 ไร่ แต่นาย ค มีทุนเพียงพอที่เก็บไว้จากการขายข้าวแต่ละปี ซึ่งได้กำไรประมาณ 400,000 – 500,000 บาทรวมกับเงินที่ลูกๆ ทั้ง 3 คนจะส่งมาให้ทุกๆ ครั้งที่จะทำนามากบ้างน้อยบ้าง แต่ก็เพียงพอเพราะนาย ค มีทุนเดิมที่เก็บฝากธนาคารอยู่แล้ว ส่วนรายละเอียดค่าใช้จ่ายในแต่ละขั้นตอนของการทำนาที่ต้องจ่ายจะใกล้เคียงกัน คือ นาย ค ใช้วิธีการจ้างรถไถนาและจ้างรถเกี่ยวข้าว จึงมีค่าใช้จ่ายสูงเป็นค่าน้ำมันเชื้อเพลิง นาย ค มีทุนทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่ดีคือ ด้วยความที่นาย ค เป็นคนมีจิตใจดีมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวมเสมอจึงมีญาติๆ และเพื่อนบ้านมาช่วยเป็นการเอาแรงกันเช่นขั้นตอนการหว่านข้าว ต้องใช้แรงงานคน เป็นต้น แต่นาย ค ก็จ้างแรงงานจากเพื่อนบ้านที่ไม่ได้เป็นชาวนาเพราะ นาย ค ทำนาจำนวนมาก แต่ส่วนการใส่ปุ๋ย นาย ค จะเป็นผู้ใส่ปุ๋ยเองเพราะใช้ปุ๋ยชีวภาพเพียงอย่างเดียว จึงช่วยประหยัดต้นทุนได้มาก ซึ่งนาย ค ลงทุนซื้ออุปกรณ์ช่วยฉีดพ่นที่สะดวกมากขึ้นและประหยัดแรงงานด้วย ดังคำบอกเล่าว่า

...บ้านผมทำนาตั้งแต่เด็ก แต่ก่อนใช้ควายไถนาประหยัดดีแต่เข้าไม่ทันการและไม่มีคนไถ พอคนอื่นหันมาใช้รถก็ใช้ตามกัน เดียวนี้ใช้รถไถเดินตามใช้รถมา 20 กว่าปีแล้ว แต่ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น เป็นค่าน้ำมัน ค่าปุ๋ยเยอะ

ผมทำนาตัวเอง ใช้ทุนประมาณแสนบาท ที่มีเก็บไว้บ้าง ลูกให้บ้าง พอใช้ไม่ต้องกู้อะไรอีกแม้แต่กองทุนเงินล้านก็ได้กู้ ใช้เป็นค่าจ้างไถ จ้างเกี่ยว ส่วนหว่านข้าวก็เอาแรงกัน ปุ๋ยผมใส่เอง

(นาย ค, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

3.4.2 การเตรียมเมล็ดพันธุ์

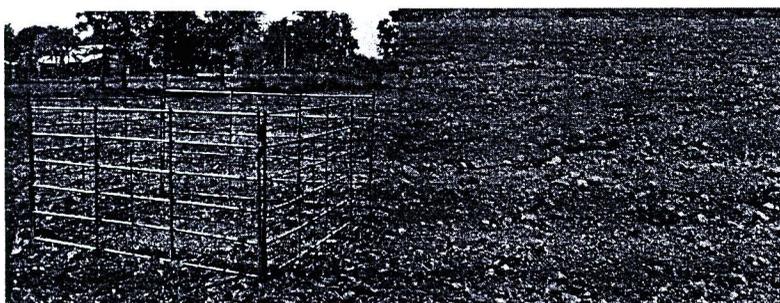
ครัวเรือนนาย ค จะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวจากการทำนาแต่ละครั้งโดยเป็นข้าวที่เก็บไว้เองให้เพียงพอคือพันธุ์ “มะลิ 105” เช่นเดียวกับครัวเรือนชาวนาอื่นๆ โดยแต่ละปีเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วข้าวส่วนใหญ่มักจะขายให้โรงสีชุมชน และนาย ค จะเก็บข้าวเปลือกไว้ทั้งหมด 7 เกวียน ในจำนวนนี้ส่วนหนึ่งครวละประมาณ 50 ถัง จะสีเป็นข้าวสารเก็บไว้เพื่อบริโภค และอีกส่วนหนึ่งเพื่อเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ ครัวเรือนนาย ค ไม่มียุ่งฉางสำหรับเก็บข้าวแต่นาย ค จะบรรจุข้าวเปลือกใส่กระสอบเรียงเก็บไว้อย่างเป็นระเบียบในบริเวณบ้านซึ่งมีพื้นที่กว้างขวาง

3.4.3 การเตรียมดิน

ก่อนเริ่มที่จะถึงฤดูทำนา นาย ค จะจ้างรถไถนาเพื่อพินดินซึ่งมีเศษหญ้าและเศษฟางข้าวอยู่ด้วย เป็นวิธีการไถกลบฟางข้าวเพื่อหมักทิ้งไว้เป็นปุ๋ยบำรุงดินได้แล้ว นาย ค ยังมีวิธีบำรุงดินเพิ่มเติมคือ การเติมปุ๋ยคอกจากขี้วัว ซึ่งนาย ค ใช้วิธีการจ้างเหมาให้เจ้าของฝูงวัวนำวัวมาเลี้ยงในที่ดินเปล่าที่เป็นทุ่งนาของตนเองด้วยราคาวันละ 100 บาท เพื่อให้วัวถ่ายมูลออกมาเป็นปุ๋ยคอกเตรียมไว้ล่วงหน้านับเดือนก่อนการปลูกข้าว ซึ่งพบว่าดินจะอุดมสมบูรณ์มากขึ้น นาข้าวงามดีและได้ข้าวปริมาณมากกว่าเดิม ดังคำกล่าวคือ

...ดินในนาของผมนี่ ข้าวงามเพราะผมหมักฟางไว้นาน พอถึงฤดูทำนาก็จะไถกลบแต่คนอื่นเมื่อเกี่ยวข้าวแล้วเขาจะเผาฟางทั้งหมด เขาอ้างว่าขังข้าว ทำให้ไถยาก แต่ผมว่าถ้าเราเผาทำให้ดินเสื่อม ผมหมักไว้นานๆ ไถง่าย ดินก็ดีกว่า เคยบำรุงดินด้วยขี้วัว หลังจากไถแล้วผมจ้างให้เขาเอาวัวมาเลี้ยงในนาคืนละ 100 บาท เขามีที่กันเป็นโครงเหล็กยกไปตั้งได้เลย ทำเป็นคอกให้มันอยู่ทั้งคืนให้มันขี้

(นาย ค, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

ภาพ 12 คอกกั้นวัว และเก็บขี้วัวในที่ดินของ นาย ค

3.4.4 การใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช

การทำนาของนาย ค แต่เดิมเคยใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงตามที่เพื่อนบ้านใช้เพื่อให้ได้ผลผลิตมากๆ มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงประมาณ 400 บาทต่อไร่ หรือรวมค่าใช้จ่ายต่อการทำนาแต่ละครั้งประมาณ 40,000 บาท เมื่อใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลงจำนวนมากเป็นเวลานาน รู้สึกว่าร่างกายไม่แข็งแรง อ่อนเพลียง่าย เมื่อเห็นว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพจึงไม่อยากจะ และจากการที่นาย ค มีโอกาสเรียนรู้วิธีการทำนาและการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ผ่านมานาย ค เคยเข้าร่วมศึกษาดูงานการพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ดูงานการทำเกษตรอินทรีย์ของชาวนาโดยการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมี หลังจากดูงานแล้วทุกครัวเรือนจะได้รับแจกถังทำน้ำหมักชีวภาพหลังคาเรือนละ 2 ใบ นาย ค จึงได้นำวิธีการทำปุ๋ยชีวภาพมาทำใช้เองมาตลอด แม้ว่าข้าวจะงามซ้ากว่าการใช้ปุ๋ยเคมี แต่ได้ผลผลิตดีไม่ต่างกัน และแม้ว่าจะมีแมลงศัตรูพืชรบกวนบ้างแต่ไม่เสียหายมากนักเพราะนาย ค จะใช้วิธีการดูแลเอาใจใส่ทุกๆ วันด้วยการเดินสำรวจรอบๆ คันนาและเก็บเกี่ยววัชพืชสม่าเสมอ การใช้ปุ๋ยชีวภาพนอกจากประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากแล้วยังมีผลดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ปัจจุบัน ครัวเรือนนาย ค จึงใช้ปุ๋ยชีวภาพเพียงอย่างเดียวทั้งในการทำนาและรวมถึงใช้กับผักสวนครัวทั้งหมดด้วย ดังที่นาย ค กล่าวว่

...ปลูกผักในบ้านผมไม่ใช้ยาฆ่าแมลงเลยเพราะเรากลัวเสียสุขภาพ เราเน้นปลอดภัย ใช้ปุ๋ยชีวภาพที่เคยไปอบรมมา ทำใช้เองมาตลอด แต่ถ้าปลูกข้าวก็มีปัญหาคือ ถ้าใช้ปุ๋ยชีวภาพอย่างเดียวข้าวจะงามซ้ากว่าปุ๋ยเคมี ได้ผลดีพอๆ กัน แต่ประหยัดกว่า

(นาย ค, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

ภาพ 13 ถังที่ได้รับแจกสำหรับทำน้ำหมักชีวภาพของ นาย ค

3.4.5 การแปรรูปและการจำหน่าย

ครัวเรือน นาย ค ได้เข้าร่วมโครงการปลูกข้าวปลอดสารพิษตามนโยบายของจังหวัดโดยหน่วยงานเกษตรอำเภอและพัฒนาชุมชนผ่านมาทางองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาประชุมชี้แจงชาวบ้านที่สนใจเพื่อขึ้นทะเบียน ครั้งแรกดำเนินการเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2554 มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ 45 ครัวเรือนรวม นาย ค ด้วย โครงการจะเข้ามาดูแลให้คำแนะนำและรับประกันการรับซื้อข้าวทั้งหมด โดยให้ขายข้าวให้กับโรงสีภายนอกชุมชนซึ่งจะเข้ามารับซื้อโดยใช้สถานที่เพื่อเป็นลานชั่งน้ำหนักที่โรงสีชุมชน และโรงสีชุมชนจะได้ค่าจ้าง 70 บาทต่อเกวียน เหตุที่โรงสีชุมชนไม่รับซื้อข้าวเองเพราะมีข้าวที่รับซื้ออยู่แล้วจำนวนมากยังต้องใช้เวลาในการสีข้าวเปลือกอีกนาน ครัวเรือนของนาย ค ขายข้าวครั้งนี้ได้ทั้งสิ้น 622,347 บาท เมื่อหักต้นทุนประมาณ 100.000 บาทแล้วเหลือกำไรทั้งสิ้นคือ 522,347 บาท

3.5 วิถีชีวิตของนาย ค ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมีศรีสุข

ครัวเรือน นาย ค เป็นที่รู้จักและยอมรับของชุมชนว่า นาย ค เป็นแบบอย่างของการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนที่สุดและเป็นที่ยอมรับของสังคมว่าสามารถพึ่งตนเองได้จริง แม้ว่าครัวเรือนนาย ค จะมีรายได้มากพอและไม่มีหนี้สินแต่การดำเนินชีวิตประจำวันและสภาพความเป็นอยู่ในครัวเรือนยังคงเรียบง่ายเช่นเดียวกับที่เคยเป็นอยู่ ยังคงมีวิถีชีวิตของชาวนาที่ขยันขันแข็ง ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่ซื้อวัตถุสิ่งของที่เกินความจำเป็น เช่น รถยนต์ แต่มีเพียงรถจักรยานยนต์คันเก่าที่ยังใช้การได้ดี มีรถไถนาซึ่งจำเป็นต้องใช้เป็นประจำ และมีเพียงปัจจัยสี่ที่จำเป็นในครัวเรือน ประกอบกับ นาย ค เป็นคนที่ไม่เที่ยวเตร่ไม่ดื่มของมึนเมาหรือของเสพติดทุกชนิดเพราะคิดว่าเป็นสิ่งไม่มีประโยชน์และทำลายสุขภาพ นาย ค ดื่มเฉพาะเครื่องดื่มที่มีประโยชน์ต่อร่างกายซึ่งลูกๆ จะซื้อมาให้เป็นประจำเมื่อกลับมาบ้าน เช่น นมถั่วเหลือง หรือ โกโก้เท่านั้น

ครัวเรือนนาย ค สามารถลดรายจ่ายต่างๆ จากการไม่ใช้จ่ายเกินความจำเป็นและไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข มีรายได้เสริมจากการออมทรัพย์รูปแบบต่างๆ มีการออมทางสังคมคือการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนต่างๆ ทุกกองทุนของหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ หุ่นโรงสีชุมชน การออมทางวัฒนธรรมคือ มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเครือญาติด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมสม่ำเสมอ การเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงและปรับใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม ครัวเรือนนาย ค จึงมีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย พึ่งตนเองได้ และสิ่งสำคัญคือ นาย ค มีความสุขและความภาคภูมิใจกับการเป็นชาวนา และสมาชิกทุกคนในครัวเรือนมีความสุขสบายด้วยเพราะลูกทุกคนทำงานที่มั่นคง มีความประพฤติที่ดี มีความกตัญญู มาเยี่ยมเยียนเป็นประจำ

และยังส่งเงินมาให้ได้อย่างสม่ำเสมอ และนาย ค มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง สมาชิกในครัวเรือนมีระบบสวัสดิการทางสุขภาพทุกคน

นาย ค เป็นที่ยอมรับของชุมชนว่าสามารถพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี และนาย ค ยังมีบทบาททางสังคมด้วยคือ เป็นกรรมการหมู่บ้านให้ความช่วยเหลือกำลังกาย กำลังทรัพย์ในการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การร่วมแรงร่วมใจสร้างโบสถ์วัดเวฬุวัน การสร้างโรงสีชุมชน และการพัฒนาชุมชนในเวทีประชาคมหมู่บ้านสม่ำเสมอ นาย ค จึงเป็นที่เคารพนับถือ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้เพื่อนบ้าน และสิ่งที่ภาคภูมิใจที่สุดคือ นาย ค ได้รับรางวัล “เกษตรกรดีเด่นของจังหวัดนครสวรรค์ประจำปี พ.ศ.2552” นอกจากนี้ได้รับเกียรติต่อครอบครัวแล้ว รางวัลที่ได้รับคือ เต่าดำนประหยัดเชื้อเพลิงและเงินสด 2,000 บาท นอกจากนี้ครัวเรือนนาย ค ได้รับการคัดเลือกเป็นครัวเรือนระดับมั่งมีศรีสุขระดับตำบลและได้รับการคัดเลือกจากจังหวัดเพื่อส่งชื่อเข้าประกวดครอบครัวอยู่ดีมีสุขอีกด้วย จึงนับว่าเป็นบุคคลตัวอย่างในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และพึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุขดังกล่าว

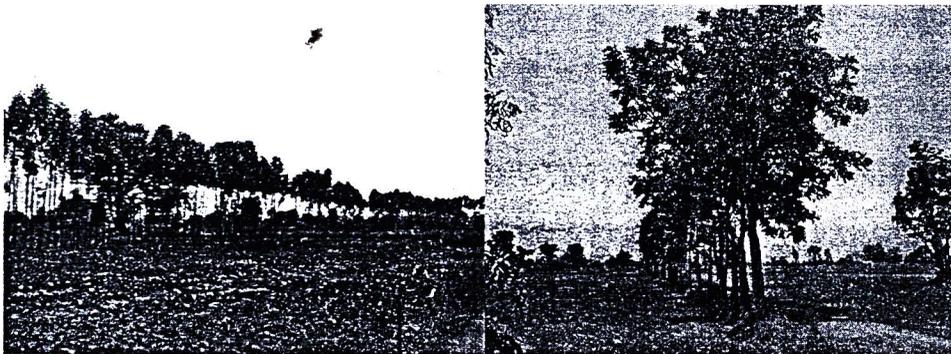
ภาพ 14 นาย ค ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่น ระดับจังหวัด ปี พ.ศ.2552

รูปแบบการออมทรัพย์ของนาย ค ครัวเรือนชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมี ศรีสุข

ครัวเรือนนาย ค มีรายได้เพียงพอจากการประกอบอาชีพชาวนาคือเฉลี่ยประมาณ 500,000 บาทต่อปี มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และเมื่อมีวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว ครัวเรือนนาย ค จึงไม่มีหนี้สิน มีรูปแบบการออมที่หลากหลาย กล่าว คือ การออมทางเศรษฐกิจในระบบ คือ การฝากเงินไว้กับธนาคารของรัฐซึ่งสะดวกในการนำมาใช้เป็นทุนในการทำนาและใช้จ่ายเมื่อยามจำเป็น และการออมนอกระบบ คือ การซื้อประกันชีวิต และการสร้างรายได้เสริมด้วยการปลูกไม้เศรษฐกิจบริเวณหัวไร่ปลายนา จำนวนมาก คือ ปลูกยูคาลิปตัส

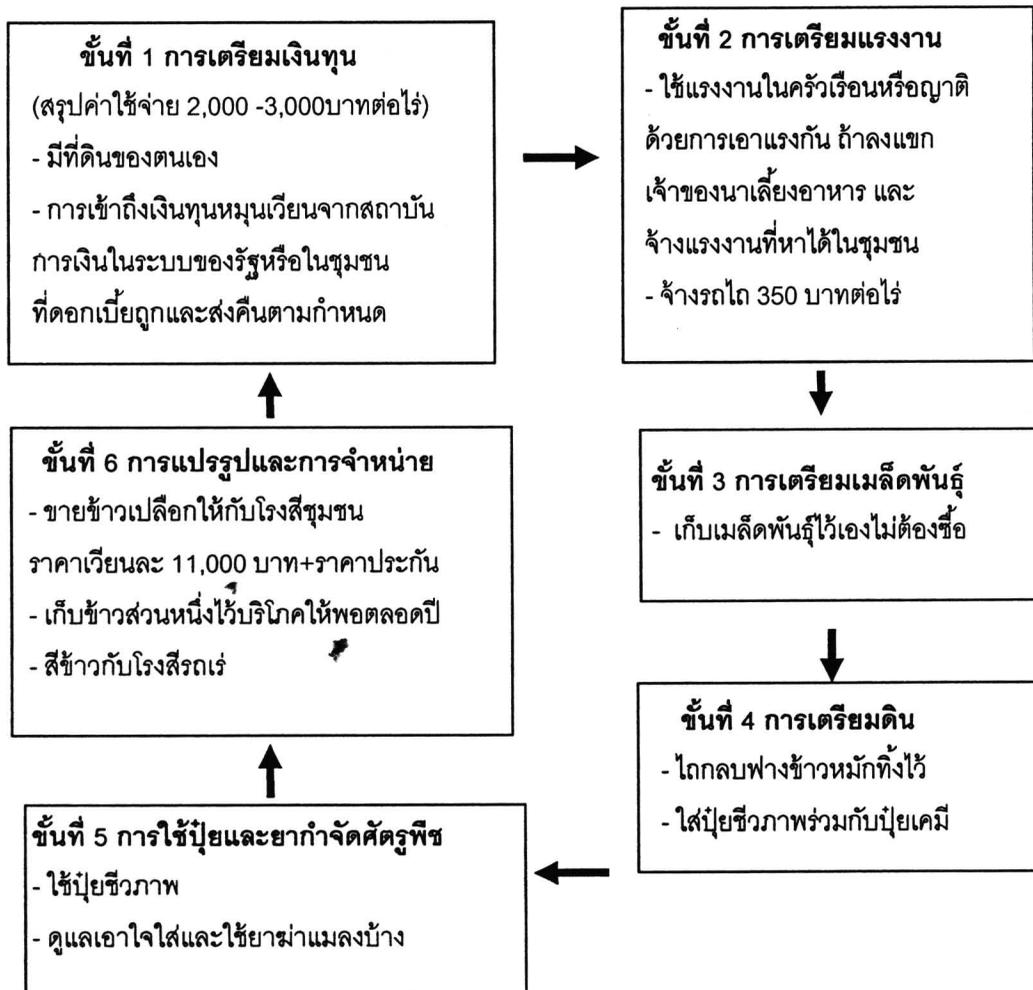
ประมาณกว่า 1,000 ต้นซึ่งครัวเรือน นาย ค เป็นผู้เริ่มปลูกเป็น รายแรกของหมู่บ้านเมื่อประมาณ 3 ปีที่ผ่านมา และได้ขายให้แก่บริษัทเอกชนซึ่งเข้ามาตัดเองทั้งหมดไม่ต้องมีค่าจ้างตัดจึงสร้างรายได้ประมาณเกือบแสนบาท (ดังภาพ 15) การปลูกยูคาลิปตัสดังกล่าวมีผลกระทบต่อดินและน้ำ ชาวบ้านคือบริเวณที่เป็นร่องน้ำได้ต้นยูคาลิปตัสจะทำให้ชาวมีใบงามแต่จะออกรวงน้อยกว่าบริเวณอื่นแต่เมื่อเทียบกับการได้รับผลตอบแทนจากการตัดไม้ยูคาลิปตัสขายจะมีรายได้เพิ่มมากกว่า

นอกจากนี้รูปแบบการออมของครัวเรือนคือการมีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข และการลดรายจ่ายด้วยการประหยัด การปลูกผักสวนครัวปลอดสารเคมีรับประทานในครัวเรือนและแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน การเลี้ยงปลาไว้ในสระเพื่อเป็นอาหาร เป็นต้น ในส่วนของการออมทางสังคมพบว่า ครัวเรือนนาย ค เป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เป็นสมาชิกซื้อหุ้นโรงสีชุมชน นอกจากนี้ครัวเรือนนาย ค ยังมีส่วนร่วมในชุมชนสม่ำเสมอ เป็นการออมทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทำกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ดังกล่าวมาแล้ว

ภาพ 15 การปลูกยูคาลิปตัส และสะเดา ที่หัวไร่ปลายนา ในที่นาของนาย ค

จากผลการศึกษารูปเป็นแผนภาพแสดงวิถีการผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันสำหรับชาวนาที่พึ่งตนเองได้ ในระดับพออยู่พอกิน ดังนี้

ภาพ 16 แผนภาพแสดงวิถีการผลิตของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน

สรุปแผนภาพแสดงวิธีการผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันสำหรับชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดีกินดี ดังนี้

ภาพ 17 แผนภาพแสดงวิธีการผลิตของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้ในระดับอยู่ดีกินดี

สรุปแผนภาพแสดงวิถีการผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันสำหรับชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข ดังนี้

ภาพ 18 แผนภาพแสดงวิถีการผลิตของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน
ที่ทำให้พึ่งตนเองได้ในระดับมั่งมีศรีสุข

จากแผนภาพ 16-18 แสดงวิถีการผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันสำหรับชาวนาที่พึ่งตนเองได้ในระดับพออยู่พอกิน ระดับอยู่ดีกินดี และระดับมั่งมีศรีสุขสรุปค่าใช้จ่ายแต่ละขั้นตอนคือ การเตรียมเงินทุนประมาณ 2,000 – 3,000 บาทต่อไร่ ใช้เป็นค่าแรงงาน 300 บาทต่อไร่ เมล็ดพันธุ์ 110 บาทต่อไร่ การจ้างไถเตรียมดินประมาณ 350 บาทต่อไร่ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง 100 บาทต่อไร่ ค่าปุ๋ยลูกละ 700 บาทต่อไร่ ยาฆ่าแมลงประมาณ 400 บาทต่อไร่ ค่าจ้างรถเกี่ยว 500 บาทต่อไร่ กล่าวได้ว่าในกระบวนการผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาตามขั้นตอนดังกล่าวนี้ทุกขั้นตอนสามารถที่มีค่าใช้จ่ายที่สามารถสร้างหนี้สินได้ทั้งสิ้นโดยเฉพาะ คือ ค่าแรงการจ้างรถไถซึ่งต้องรวมค่าน้ำมันเชื้อเพลิงไปด้วย ค่าปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงซึ่งมีราคาสูงชันและค่าจ้างรถเกี่ยว

เป็นต้น ทั้งนี้มีในส่วนของที่สามารถลดค่าใช้จ่ายลงได้ถ้าครัวเรือนชาวนาได้เตรียมไว้ได้เองคือ การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวเก็บไว้หลังเก็บเกี่ยวในครั้งที่ผ่านมาให้พอ ก็ไม่จำเป็นต้องซื้อใหม่ รวมถึง การลดค่าใช้จ่ายจากการใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลงลงได้ด้วยการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทน ก็จะช่วยลด ค่าใช้จ่ายได้มากขึ้น

จากแผนภาพที่แสดงวิถีการผลิตของครัวเรือนชาวนาทั้ง 3 ระดับที่มีความเหมือนกัน คือ

ครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเอง เตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้เองไม่ต้องซื้อ การเตรียมดินด้วยการไถกลบฟางข้าวหมักทิ้งไว้ การแปรรูปและการจำหน่ายโดย ขายข้าวเปลือกให้กับโรงสีชุมชน เก็บข้าวส่วนหนึ่งไว้บริโภคให้พอตลอดปี และสีข้าวกับโรงสีรถเร่ และในสถานที่แตกต่างกัน พบว่า ครัวเรือนชาวนาในระดับพออยู่พอกิน และระดับอยู่ดีกินดีไม่มีเงินทุนเพียงพอแต่จะสามารถเข้าถึงเงินทุนหมุนเวียนจากสถาบันการเงินในระบบของรัฐหรือในชุมชนที่ดอกเบี้ยถูกและส่งคืนตามกำหนด ใส่ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี และใช้ยาฆ่าแมลงบ้าง ในขณะที่ครัวเรือนชาวนาในระดับมั่งมีศรีสุขนั้น จะนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในขั้นตอนที่สำคัญ อาทิ การลดค่าใช้จ่ายด้านเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดินและบำรุงข้าวด้วยปุ๋ยคอกและปุ๋ยชีวภาพ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ใช้แรงงานดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า วิถีการผลิตข้าวของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันสำหรับชาวนาที่พึ่งตนเองได้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เพราะครัวเรือนชาวนามีการประกอบอาชีพด้วยการผลิตและการบริโภคพอประมาณกับความสามารถของตน โดยคำนึงถึงความเพียงพอของทรัพยากรของครัวเรือนและที่หาได้ในชุมชน เช่น การมีความพร้อมในเรื่องเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการผลิต หรือสามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้เพราะมีกองทุนในชุมชน มีความพร้อมของเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นแม้ต้องใช้เทคโนโลยีต่างๆ เช่นรถไถ เมล็ดพันธุ์ข้าว วัตฤติบทำปุ๋ยชีวภาพ หรือการมีกลุ่มที่ช่วยเหลือกันด้วยการเอาแรงในกลุ่มเครือญาติหรือการจ้างแรงงานโดยคนในชุมชน หรือทั้งนี้ชาวนาที่มีความรอบรู้จากประสบการณ์และพร้อมรับการเรียนรู้เพิ่มเติมการนำผลจากการศึกษาดูงานมาปรับใช้ เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพหรือการเข้าร่วมโครงการปลูกข้าวอินทรีย์ จะได้รับการสนับสนุนปัจจัยเพื่อการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิ ถึงทำปุ๋ยชีวภาพเป็นต้น และการมีตลาดรองรับอย่างแน่นอนผ่านโรงสีชุมชน เป็นต้น ทั้งหมดจึงเป็นภูมิคุ้มกันของการประกอบอาชีพชาวนาได้เป็นอย่างดี

แต่อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฟวันที ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพชาวนา โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อลดค่าใช้จ่าย ด้วยการใช้เครื่องมือที่หาได้ในท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเกษตร เช่น พันธุ์ข้าว รถไถ วัตุดิบทำปุ๋ย ร้อยละ 78.02 และครัวเรือนใช้วัตุดิบอย่างยั่งยืน เช่น การปลูกข้าวอินทรีย์ปลอดสารเคมี การทำปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพในการบำรุงดินเพียงร้อยละ 38.46 เท่านั้น

กล่าวโดยสรุปสำหรับครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฟวันทีที่ศึกษาจากหัวหน้าครัวเรือน 91 ครัวเรือน มีวิธีการผลิตข้าวเหมือนกันคือจะมีกระบวนการผลิตข้าวโดยใช้เครื่องจักรกลเครื่องมือและเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาจเป็นของตนเองหรือถ้าไม่มีใช้ก็จะจ้างรถไถนาหรือรถเกี่ยวข้าวแทนการใช้แรงงานจากวัวควายเช่นสมัยก่อน และมีรูปแบบการใช้แรงงานคนในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน 2 รูปแบบคือการใช้การเอาแรงลงแขกในการทำนาในขั้นตอนการหว่านข้าวและการใส่ปุ๋ย เป็นต้น และอีกรูปแบบหนึ่งคือการจ้างแรงงานทั้งหมด ซึ่งเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพชาวนาหรือว่างจากการทำนาของตนเอง การเตรียมเงินทุนเพื่อการทำนาส่วนใหญ่จะใช้เงินทุนจากครอบครัวจาก ธ.ก.ส. ซึ่งเป็นการกู้ระยะสั้น และการกู้นอกระบบ และมีบางรายที่ไม่ต้องกู้ เพราะมีทุนเตรียมไว้พอเพียง การเตรียมเมล็ดพันธุ์ ส่วนใหญ่ใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดียวกันคือ พันธุ์มะลิ 105 ซึ่งเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เองและบางรายหาซื้อจากเพื่อนบ้านหรือร้านค้า วิธีการการเตรียมดิน จะมีสองรูปแบบคือการใช้รถไถกลบฟางข้าวและการเผาฟางข้าว ส่วนรูปแบบการทำนาทั้งหมดจะใช้การทำนาหว่านแห้งคือจะไถและหว่านข้าวเปลือกเมื่อถึงฤดูฝน ซึ่งต่างจากการทำนาที่มีน้ำมากพอคือต้องใช้ดินกล้าดำนาซึ่งได้จากการเพาะเมล็ดข้าวเปลือกและหว่านให้เป็นต้นกล้าก่อน การทำนาสามารถทำได้เพียงปีละครั้งเท่านั้นคือเฉพาะในช่วงฤดูฝนเรียกว่าทำนาปี เพราะเหตุว่าแหล่งน้ำไม่เพียงพอ การใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกคือชาวนาส่วนใหญ่ที่มีวิธีการผลิตข้าวด้วยการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นหลัก และกลุ่มที่สองคือชาวนาที่ใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งประกอบด้วยการใช้น้ำหมักชีวภาพที่ทำใช้เอง หรือบางครัวเรือนจะใช้ปุ๋ยคอกจากชีวะผสมกับปุ๋ยเคมี การแปรรูปและการจำหน่ายสรุปได้ว่าชาวนาส่วนใหญ่จะขายข้าวเปลือกให้กับโรงสีชุมชน และซื้อข้าวสารซึ่งแบ่งเป็นถุงสำเร็จจากโรงสีชุมชน ในขณะที่โรงสีชุมชนจะขายเปลือกข้าวสารให้กับชาวบ้านและชุมชนใกล้เคียง และส่วนใหญ่จะขายส่งให้กับร้านค้าและองค์กรเครือข่ายที่ให้ทุนกู้ยืมในการดำเนินการ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด ลูกค้า ธ.ก.ส. จำกัด หรือ ส.ก.ต. เป็นต้น และข้อสังเกตที่น่าสนใจคือชาวบ้านบางส่วนจะไม่สีข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนกับโรงสีชุมชน แต่จะสีกับโรงสีขนาดเล็กที่อยู่นอกชุมชน เพราะโรงสี

ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นต้องสี่ข้าวคราวละหลายๆ ทำให้ชาวบ้านที่สี่ข้าวครั้งละไม่มากพอ ไม่สามารถสี่กับโรงสีชุมชนได้

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อ 2 ที่ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาที่ทำให้พึ่งตนเองได้เป็น 2 ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจชุมชนของชาวนา และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์การออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาที่ทำให้พึ่งตนเองได้ ดังนี้

1. ระบบเศรษฐกิจชุมชนของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้หมู่บ้านเวฬุวัน ประสบความสำเร็จเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า การมีระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เอื้อให้มีระบบและกลไกนำไปสู่การเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อการขับเคลื่อนวิถีชีวิตของครัวเรือนชาวนาทั้งสิ้น 91 ครัวเรือนให้เข้มแข็งส่งผลต่อการออมทรัพย์ในครัวเรือนชาวนา ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมี 2 ส่วนคือ ปัจจัยภายในชุมชนประกอบด้วย การมีกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน มีกองทุนหมู่บ้าน และการมีโรงสีชุมชน และอีกส่วนหนึ่งคือปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ โดยเป็นการให้กู้ในส่วนบุคคลที่เป็นลูกค้าของธนาคาร และให้โรงสีชุมชนกู้เพื่อเป็นทุนดำเนินกิจกรรมของโรงสีด้วยเงินทุนนับ 10 ล้านบาท

ปัจจัยดังกล่าว เริ่มจากการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ.2535 จากการฝากเงินหุ้นครัวเรือนละ 20 บาทต่อเดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการออมของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อเป็นทุนให้สมาชิกในชุมชนกู้เงินเพื่อนำไปประกอบอาชีพ ประการต่อมาคือ การมีกองทุนหมู่บ้านที่สืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่จะสนับสนุนให้ชาวบ้านมีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อให้เอื้อในการบริหารจัดการด้วยความสะดวกและเหมาะสมกับสภาพบริบทของแต่ละชุมชน ลักษณะสำคัญของกองทุนหมู่บ้านคือเงินทุนที่มีอยู่ 1 ล้านบาทและปัจจุบันเพิ่มให้เป็น 2 ล้านบาทนั้นจะไม่หมดไป แต่จะให้หมุนเวียนในชุมชนเพื่อการกู้เป็นทุนเพื่อการประกอบอาชีพเช่นเดียวกัน และปัจจัยภายในชุมชนประการสุดท้ายคือ การมีโรงสีชุมชนเวฬุวันซึ่งเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจและร่วมทุนทรัพย์ในการสร้างโรงสีชุมชนที่ประสบความสำเร็จเป็นชุมชนเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ดังที่กล่าวมาแล้ว การมีโรงสีชุมชนเริ่มต้นโดยได้รับหุ้นจากสมาชิกในชุมชน หุ้นละ 300 บาท ชื้อหุ้นได้ไม่เกิน 5,000 บาทต่อครัวเรือน และใช้เป็นเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมของโรงสีชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง และได้ขยายกำลังการผลิตมากขึ้น ปัจจุบันได้รับเงินกู้จาก ธ.ก.ส.

นครสวรรค์ ร่วมกับ ธ.ก.ส.สาขาหนองบัว ในการดูแลการดำเนินงานและเงินทุนอย่างเป็นระบบ และสนับสนุนการดำเนินงานของโรงสีชุมชนให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

...ผมเป็นกรรมการกลุ่มสีจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เก็บจากสมาชิกเดือนละ 20 บาท พอมีเงินเยอะขึ้นก็ให้กู้ บางทีกรรมการก็ให้กู้ง่ายๆ แต่ส่วนใหญ่ คนกู้ก็จะเป็นคนเดิมๆ ผมรู้ก็จะไม่ค่อยให้กู้เพราะเอาเปรียบคนอื่น

คนที่ไม่ค่อยร่วมมือ ไม่ค่อยช่วยเหลืองานส่วนรวม ก็จะไม่ว่าอะไรเขาแต่ถ้าจะมา กู้เงิน ก็จะไม่ให้มาก เขาก็เคยไปร้องเรียนอำเภอ พวกกรรมการก็จะไปให้ข้อมูลว่าที่ให้น้อยเพราะเขาไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ราชการก็ไม่ว่าอะไร บางทีก็เก็บค้ายากก็จะไม่ให้กู้อีก

(กรรมการคนที่ 1, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

นอกเหนือจากกองทุนดังกล่าวแล้ว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านคนหนึ่ง อดีตเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและกรรมการกองทุนเงินกู้ต่างๆ ของหมู่บ้าน เล่าว่า

...ในเวลาต่อๆ มาเมื่อหมู่บ้านมีเงินออมเพิ่มจากกองทุนข้าวปลุกน่าน้ำฝน กองทุนปุ๋ยและเงินพระราชทานให้ยืมเพื่อขุดสระ โดยไม่คิดดอกเบี้ยครบครวละ 13,000 บาท โดยเริ่มต้นจาก 10 ครอบครัว และให้ขยายต่อด้วยการหมุนเวียนเงินทุนกัน ปัจจุบันการกู้ยืมเพื่อขุดสระไม่ดำเนินการต่อเนื่องจากบางส่วนยังไม่ได้รับเงินคืนทำให้คนอื่นฯ ไม่สามารถใช้ต่อได้ ผู้ที่เก็บรวบรวมเงินขุดสระคือกำนันคนปัจจุบันได้นำเงินกองทุนต่างๆ และเงินออมของชาวบ้านรวมกันเพื่อให้กู้ยืม คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5-7 บาทต่อปี ถ้าเงินกองทุนข้าวปลุกน่าน้ำฝน กองทุนปุ๋ยและเงินขุดสระ ให้กู้ได้ไม่เกิน 8,000 บาท และต้องชำระเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยปีละครั้งให้หมดก่อนจึงจะสามารถกู้ใหม่ได้ ในเวลาต่อมามีกองทุนเงินล้านตามนโยบายของรัฐบาลทักษิณ เป็นเงินทุนให้ชาวบ้านกู้ได้ไม่เกินครัวเรือนละ 12,000 บาทต่อปี และใช้คืนด้วยเกณฑ์เดียวกัน

(ชายคนที่ 1, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

ข้อสังเกตที่พบอีกประการ คือ การใช้แหล่งเงินทุนจากการกู้ยืมของชาวบ้าน เวฬุวันนั้น จากการสอบถามหัวหน้าครัวเรือนชาวนาทั้งหมด 91 ครัวเรือนให้ข้อมูลว่าในชุมชนมีผู้ปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้านจำนวน 4 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.96 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ดังการให้สัมภาษณ์ ดังนี้

...ผมกู้ ธ.ก.ส. มาเป็นทุนทำนาและเป็นค่าใช้จ่าย แต่ทุกวันนี้ยังเป็นหนี้ก็เพราะความอยากก็ซื้อมอเตอร์ไซด์ให้ลูก 2 คน และซื้อปิคอัพเอาไว้ใช้วิ่งซื้อของถ้าขายข้าวได้ไม่พอใช้หนี้ก็ต้องกู้ยืมเงิน ต้นทุนกับกำไรที่ออกมาส่งหนี้ไม่ทันกันก็เลยต้องแบ่งนาขายไป 42 ไร่ใช้หนี้จนหมด เหลือหนี้เฉพาะ ธ.ก.ส.

เงินจากการขายข้าวผมจะชำระหนี้ตามวาระที่ถึงก่อน ถ้าปีไหนไม่พอวงเงินเกินกว่าที่กู้ได้ ก็จะยืมจากญาติ

(นาย ข, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2553)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ระบบเศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านเวฬุวัน พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งมีเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้นจากการเก็บออมทุกเดือน และได้ดอกเบี้ยจากการให้สมาชิกกู้ รวมถึงมีระบบเศรษฐกิจที่สำคัญซึ่งถือว่าเป็นแหล่งประโยชน์ร่วมกันของชุมชนได้แก่การมีโรงสีชุมชนเวฬุวัน เป็นองค์กรชุมชนที่สามารถระดมทุนจากประชาชน และมีแหล่งทุนสนับสนุนจากภายนอกคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นปัจจัยที่เอื้อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระบบต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้มีการหมุนเวียนเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สำคัญอื่นๆ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนข้าวปลุกน่าน้ำฝน และกองทุนปุ๋ย เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจส่วนหนึ่งที่ยังพบคือการมีนายทุนเงินกู้ยืมของชาวบ้านอยู่บ้าง แม้ว่าจะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ถือได้ว่ามีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้พอสมควร

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เอื้อต่อชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่กำลังกล่าวมาทั้งหมดแสดงถึงการมีกลุ่มทางการเงินที่เป็นแหล่งทุนที่ครัวเรือนชาวนาสามารถเข้าถึงได้ และสามารถบริหารจัดการได้ในระดับที่ดีเพราะอยู่ในรูปของคณะกรรมการซึ่งเป็นคนในชุมชน ผลประโยชน์กลับไปสู่ชุมชนทำให้สมาชิกให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ที่ผ่านมามีปรากฏว่าสมาชิกที่กู้เงินไปมีความรับผิดชอบเงินกู้เป็นอย่างดี ชำระหนี้ได้ตามกำหนด ถือได้ว่าไม่มีหนี้เสียแต่อย่างใด และจากการที่ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลกลับสู่ชุมชน พบว่า

...คณะกรรมการซึ่งเป็นแกนนำของหมู่บ้านได้ไปศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจชุมชน คือ ไปศึกษาดูงานที่ธนาคารชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี ที่อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี และที่อำเภออรัญญิก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้กลับมาดำเนินการตั้งธนาคารชุมชนของหมู่บ้านขึ้นในวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2554 โดยมีเงินทุนหมุนเวียนจากการนำเงินกองทุนที่มีทั้งหมดจากหลายๆ ส่วนที่นอกเหนือจากการลงทุนในโรงสีชุมชนแล้ว ได้แก่ เงินออกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เงินกองทุนหมู่บ้าน และหุ้นโรงสีชุมชน รวมจำนวนเงินทั้งสิ้นประมาณ 9 ล้านบาท มาเป็นเงินทุนให้สมาชิกในหมู่บ้านกู้โดยการแบ่งเงินทั้งหมดของแต่ละกองทุนให้สมาชิกทุกคนมีสิทธิกู้ได้เท่าๆ กัน ขึ้นอยู่กับความสามารถชำระคืนได้ทันตามกำหนดคือปีละ 1 ครั้ง และความรับผิดชอบของผู้กู้ ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 7 ต่อปี ซึ่งต่ำกว่าเงินกู้จากธนาคารของรัฐ เพื่อนำไปเป็นทุนในการประกอบอาชีพ และสามารถนำผลกำไรจากดอกเบี้ยเงินกู้มาปันผลให้สมาชิกตามจำนวนหุ้นที่มีส่วนที่เป็นเงินของหมู่บ้านเช่นกองทุนหมู่บ้านใช้เป็นเงินทุนส่วนรวมที่ใช้หมุนเวียนได้ต่อไป

(กลุ่มกรรมการ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม, 2554)

2. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเอง

ผลการศึกษาดูงานด้วยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนาจำนวน 91 คน จาก 91 ครัวเรือน ด้วยแบบสัมภาษณ์การมีกิจกรรมการปฏิบัติของครัวเรือนชาวนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง 6 ด้าน คือด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ ด้านการประหยัด ด้านการเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และด้านการเอื้ออารีต่อกัน ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้ โดยจะนำเสนอข้อมูลในรูปของตารางเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เกี่ยวกับการพึ่งตนเองของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน โดยสรุปจากตัวชี้วัด 6 ด้านดังกล่าว และส่วนที่ 2 คือ การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้ ตามลำดับดังนี้

2.1 การพึ่งตนเองของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันตามตัวชี้วัด 6 ด้าน

ตาราง 3 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวนาจำแนกตามการพึ่งตนเอง
ด้านการลดรายจ่าย

การพึ่งตนเองด้านการลดรายจ่าย	จำนวน ครัวเรือน ที่ปฏิบัติ	ร้อยละ	จำนวน ครัวเรือน ที่ไม่ปฏิบัติ	ร้อยละ	รวม
1. ครัวเรือนทำสวนครัว เช่น ปลูกผัก สวนครัว ปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกผักสวนครัวบริเวณหัวไร่ปลายนา	78	85.71	13	14.29	100
2. ครัวเรือนปลอดอบายมุข ใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันของตนเองโดยการใช้ชีวิตไม่พัวพัน และไม่เกี่ยวข้อง การลด ละ เลิกอบายมุขทุกประเภท	64	70.32	27	29.68	100
3. มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินได้ การทำบัญชีครัวเรือนและการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น	46	50.55	45	49.45	100

จากตาราง พบว่า ครัวเรือนมีการปฏิบัติด้านการลดรายจ่ายมากที่สุดคือ ครัวเรือนทำสวนครัว เช่น ปลูกผักสวนครัว ปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกผักสวนครัวบริเวณหัวไร่ปลายนา ร้อยละ 85.71 รองลงมา คือ ครัวเรือนปลอดอบายมุขใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันของตนเองโดยการใช้ชีวิตไม่พัวพัน และไม่เกี่ยวข้อง การลด ละ เลิก อบายมุขทุกประเภท ร้อยละ 70.32 และที่น้อยที่สุด คือ มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินโดย การทำบัญชีครัวเรือน และการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ร้อยละ 50.55

ตาราง 4 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวนาจำแนกตามการพึ่งตนเอง
ด้านการเพิ่มรายได้

การพึ่งตนเองด้านการเพิ่มรายได้	จำนวน ครัวเรือน ที่ปฏิบัติ	ร้อยละ	จำนวน ครัวเรือน ที่ไม่ปฏิบัติ	ร้อยละ	รวม
1. ครัวเรือนใช้เครื่องมือที่หาได้ใน ท้องถิ่น .เพื่อใช้ในการเกษตร เช่น พันธุ์ ข้าว รถไถ วัสดุคืบทำปุ๋ย	71	78.02	20	21.98	100
2. ครัวเรือนทำอาชีพเสริมด้านเกษตร เช่น มีการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก เช่น เลี้ยงปลาดุก เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ฯ	44	48.35	47	51.65	100
3. ครัวเรือนทำอาชีพเสริมด้านอุตสาหกรรม ในครัวเรือน เช่น จำหน่ายอาหารแปรรูป ทอดผ้า หรืออาชีพเสริมอื่นๆ	9	9.89	82	90.11	100
4. ครัวเรือนทำอาชีพเสริมด้านกวีการค้า ขาย เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ	15	16.48	85	83.52	100

จากตาราง พบว่า ครัวเรือนมีการปฏิบัติด้านการเพิ่มรายได้ที่พบมากที่สุด คือ ครัวเรือนใช้เครื่องมือที่หาได้ในท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเกษตร เช่น พันธุ์ข้าว รถไถ วัสดุคืบทำปุ๋ย ร้อยละ 78.02 รองลงมา คือ ครัวเรือนทำอาชีพเสริมด้านเกษตรเช่น มีการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก เช่นเลี้ยงปลาดุก เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ฯ ร้อยละ 48.35 และที่พบน้อยที่สุดคือ ครัวเรือนทำอาชีพเสริมด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น จำหน่ายอาหารแปรรูป ทอดผ้า หรือ อาชีพเสริมอื่นๆ ร้อยละ 9.89

ตาราง 5 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวนาจำแนกตามการพึ่งตนเองด้านการเรียนรู้

การพึ่งตนเองด้านการเรียนรู้	จำนวน ครัวเรือน ที่ปฏิบัติ	ร้อยละ	จำนวน ครัวเรือน ที่ไม่ปฏิบัติ	ร้อยละ	รวม
1. ครัวเรือนมีการสืบทอดและใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การมัดหมี่ การย้อม ผ้าด้วยวัตถุดิบ จากธรรมชาติ และผลิตภัณฑ์ต่างๆ การทอเสื่อกก การสีข้าวด้วยมือ	13	14.29	78	85.71	100
2. การสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆ เช่น การนวดแผนไทย การใช้ สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ	7	7.70	84	92.30	100
3. ครัวเรือนเข้าร่วมในการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงการศึกษาดูงานด้าน เศรษฐกิจพอเพียง จากสถานที่จริงมี การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน	34	37.36	57	62.64	100

จากตาราง พบว่า ครัวเรือนมีการปฏิบัติด้านการเรียนรู้ที่พบมากที่สุด คือ ครัวเรือนเข้าร่วมในการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงการศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง จากสถานที่จริงมีการเรียนรู้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ร้อยละ 37.36 รองลงมา คือ ครัวเรือนมีการสืบทอดและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่น การทอผ้ามัดหมี่ การย้อมผ้าด้วยวัตถุดิบจากธรรมชาติและผลิตภัณฑ์ต่างๆ การทอเสื่อกก การสีข้าวด้วยมือ ร้อยละ 14.29 และที่พบน้อยที่สุดคือการสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆ เช่น การนวดแผนไทย การใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ ร้อยละ 7.70

ตาราง 6 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวนาจำแนกตามการพึ่งตนเอง
ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การพึ่งตนเองด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	จำนวน		จำนวน		รวม
	ครัวเรือน ที่ปฏิบัติ	ร้อยละ	ครัวเรือน ที่ไม่ปฏิบัติ	ร้อยละ	
1. ครัวเรือนใช้วัตถุดิบอย่างยั่งยืนในการประกอบอาชีพ เช่น การปลูกข้าวอินทรีย์ปลอดสารเคมี และการทำปุ๋ยอินทรีย์ในการบำรุงดิน การทำปุ๋ยหมัก การทำปุ๋ยชีวภาพ	35	38.46	56	61.54	100
2. ครัวเรือนมีการรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำให้ปลอดสารเคมี เช่น การขุดลอก คูคลอง กำจัดผักตบชวา การปลูกหญ้าแฝก การลดสารเคมี การเกษตร การปลูกพืชหมุนเวียน	27	29.67	64	70.33	100
3. การนำวัตถุดิบจากธรรมชาติใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า เช่น การทำน้ำยาสระผม น้ำยาซักผ้า หรือน้ำยาล้างจานใช้เองจากมะกรูด มะนาว หรือการทำไม้กวาด	65	71.43	26	28.57	100
4. ร่วมปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นเป็นหมู่บ้านอยู่ การปลูกต้นไม้ในครัวเรือน ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ ร่วมกิจกรรมการรณรงค์ เช่น ทำความสะอาด จัดระเบียบชุมชน อนุรักษ์ แหล่งน้ำ การคัดแยกขยะ การเผาถ่านทำน้ำส้มควันไม้ เป็นต้น	78	85.71	13	14.29	100

จากตาราง พบว่า ครัวเรือนมีการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่พบมากที่สุด คือ ร่วมปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นเป็นหมู่บ้านอยู่ การปลูกต้นไม้ในครัวเรือน ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ ร่วมกิจกรรมการรณรงค์ เช่น การทำความสะอาด การจัดระเบียบชุมชน อนุรักษ์แหล่งน้ำ การคัดแยกขยะ การเผาถ่านทำน้ำส้มควันไม้ เป็นต้น ร้อยละ 85.71 รองลงมา คือ การนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า เช่น การทำน้ำยาสระผม น้ำยาซักผ้า หรือน้ำยาล้างจานใช้เองจากมะกรูด มะนาว หรือ การทำไม้กวาด ร้อยละ 71.43 พบน้อยที่สุด คือ ครัวเรือนมีการรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำให้ปลอดสารเคมี เช่น

การขุดลอกคูคลอง กำจัดผักตบชวาการปลูกหญ้าแฝกการลดสารเคมีการเกษตร การปลูกพืช
หมุนเวียน ร้อยละ 29.67

**ตาราง 7 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวนาจำแนกตามการพึ่งตนเอง
ด้านการเอื้ออารีต่อกัน**

ด้านการเอื้ออารีต่อกัน	จำนวน		จำนวน		รวม
	ครัวเรือน ที่ปฏิบัติ	ร้อยละ	ครัวเรือน ที่ไม่ปฏิบัติ	ร้อยละ	
1. ครัวเรือนเข้าร่วมกับชุมชนมีการดูแลช่วยเหลือคนจน คนด้อยโอกาส และคนที่ประสบปัญหา โดยการจัดสรรเงิน สวัสดิการแก่ผู้พิการ/ผู้ติดเชื้อ ผู้สูงอายุ และผู้ยากไร้ สวัสดิการด้านการศึกษา การจัดกิจกรรมศูนย์เด็กเล็ก การจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎร การจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ในชุมชน การส่งเสริมอาชีพครัวเรือนยากจน และช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ เป็นต้น	69	65.93	31	34.07	100
2. ครัวเรือนเข้าร่วมกับชุมชน รู้รักสามัคคี เช่น การจัดเวทีแผนชุมชน จัดตั้งธนาคารข้าว มอบทุนการศึกษา จัดหากองทุนดูแลผู้ด้อยโอกาส ร่วมกันแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในชุมชน เป็นต้น	76	83.52	15	16.48	100

จากตารางพบว่าครัวเรือนมีการปฏิบัติด้านการเอื้ออารีต่อกันที่พบมากที่สุด คือ ครัวเรือนเข้าร่วมกับชุมชน รู้รักสามัคคี เช่น การจัดเวทีแผนชุมชน จัดตั้งธนาคารข้าว มอบทุนการศึกษา จัดหากองทุนดูแลผู้ด้อยโอกาส ร่วมกันแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในชุมชน เป็นต้น ร้อยละ 83.52 รองลงมา คือ ครัวเรือนเข้าร่วมกับชุมชนมีการดูแลช่วยเหลือคนจน คนด้อยโอกาส และคนที่ประสบปัญหา โดยการจัดสรรเงิน สวัสดิการแก่ผู้พิการ/ผู้ติดเชื้อ ผู้สูงอายุ และผู้ยากไร้ สวัสดิการด้านการศึกษา การจัดกิจกรรมศูนย์เด็กเล็ก การจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎร การจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ในชุมชน การส่งเสริมอาชีพครัวเรือนยากจน และช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ เป็นต้น ร้อยละ 65.93

ตาราง 8 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนชาวนาจำแนกตามการพึ่งตนเอง
ด้านการประหยัดหรือการออม

การพึ่งตนเองด้านการประหยัดหรือการออม	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
การออมทางเศรษฐกิจในระบบ		
1. ฝากเงินกับธนาคาร	75	74.25
การออมทางเศรษฐกิจนอกระบบ		
1. เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน	91	100.00
2. ซื้อหุ้นโรงสีชุมชน	83	82.18
3. เป็นสมาชิกกลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน	75	74.25
4. ปลูกไม้ยืนต้นเศรษฐกิจหัวไร่ปลายนา (ยูคาลิปตัส สะเดา)	64	63.37
5. ซื้อประกันชีวิต	26	25.74
6. ซื้อทองคำ (ทองรูปพรรณ)	6	5.94
7. เก็บเงินสดที่บ้าน	6	5.94
8. ปล่อยเงินกู้	4	3.96
9. ของสะสม (พระเครื่อง)	3	2.97

จากตาราง พบว่า วิธีการออมทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนาที่สนับสนุนให้เกิดการพึ่งตนเองด้านการประหยัดมีทั้งหมดเป็น 10 วิธี ที่พบมากที่สุดคือการออมนอกระบบ ได้แก่ ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน ร้อยละ 100 รองลงมาคือการซื้อหุ้นโรงสีชุมชน ร้อยละ 82.18 การเป็นสมาชิกกลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน ร้อยละ 74.25 การปลูกไม้ยืนต้นเศรษฐกิจหัวไร่ปลายนา เช่น การปลูกยูคาลิปตัส การสะเดา ร้อยละ 63.37 ส่วนการออมในระบบได้แก่การฝากเงินกับธนาคารคิดเป็นร้อยละ 74.25

โดยสรุปแล้ว การพึ่งตนเองรายด้านตามตัวชี้วัดของกรมพัฒนาชุมชน กล่าวได้ว่า ครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฟูนที่ได้รับการอบรมความรู้จากหน่วยงานของรัฐ อาทิ พัฒนาชุมชน จังหวัด เกษตรอำเภอ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และมีการศึกษาดูงานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในหลายๆ แห่ง และได้นำมาเป็นแนวทางการปรับปรุงวิถีการผลิตต่างๆ โดยเฉพาะการประกอบอาชีพชาวนา การปลูกพืชผักด้วยการใช้วิถีธรรมชาติ รวมถึงการนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน เช่น การปลูกผักสวนครัว หรือปลูกต้นไม้เศรษฐกิจในบริเวณหัวไร่ปลายนาดังกล่าว การขุดสระเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในวงฤดูแล้ง การทำปุ๋ยชีวภาพให้เสริมในนาข้าวช่วยลดต้นทุนการผลิตและใช้กับพืชผักสวนครัวในบ้านเรือน

เพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัยและช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนจำนวน 91 ครัวเรือน พบว่าไม่สอดคล้องกับการได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีเกณฑ์ชี้วัดว่าครัวเรือนต้องปฏิบัติตามตัวชี้วัดรายด้านทุกข้อ แต่ผลการสัมภาษณ์พบว่าหัวหน้าครัวเรือนจะตอบตามสิ่งที่เคยปฏิบัติตามเกณฑ์ชี้วัดที่กำหนด แต่ในสภาพจริงที่พบคือการปฏิบัติของครัวเรือนไม่ครบถ้วนทุกข้อตามเกณฑ์ ชี้วัดดังกล่าวจริง กล่าวคือข้อค้นพบสำคัญ คือ กิจกรรมที่ปฏิบัติไม่ต่อเนื่อง ปฏิบัติไม่ครบถ้วน หรือไม่มีการปฏิบัติ มีรายละเอียดรายด้านดังนี้

การพึ่งตนเองด้านการลดรายจ่าย ครัวเรือนทำสวนครัวปลูกผักปลอดสารพิษ ร้อยละ 85.71 ครัวเรือนปลอดอบายมุขทุกประเภท ร้อยละ 70.32 และครัวเรือนมีการวางแผนการใช้จ่ายเงินโดยการทำบัญชีครัวเรือนเพียงร้อยละ 50.55 ซึ่งในส่วนี้พบว่ามีความขัดแย้งกับความเป็นจริง คือ จากการสัมภาษณ์กลุ่มแกนนำชุมชนและกรณีศึกษาเรื่องการทำบัญชีครัวเรือนนั้นพบว่า มีการปฏิบัติที่ไม่ยั่งยืนกล่าว คือ ทุกครัวเรือนไม่ได้ปฏิบัติจริงจ้งมานานกว่า 2 ปีแล้ว แต่จะนำสมุดจดบัญชีครัวเรือนมาแสดงหรือให้ความร่วมมือในการจดบัญชีครัวเรือนเมื่อมีเจ้าหน้าที่ของรัฐจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาติดตาม เช่น พนักงาน อ.ก.ส. มาจัดอบรมเพื่อทบทวนการทำบัญชีครัวเรือน เป็นต้น แต่เมื่อกลับจากการประชุมก็ไม่ได้นำมาปฏิบัติต่อแต่อย่างใด ทุกคนให้เหตุผลว่าไม่ชอบการเขียนบันทึก ไม่สะดวกและไม่มีข้อมูลที่ต้องบันทึกบ่อยๆ เป็นต้น

การพึ่งตนเองด้านการเพิ่มรายได้ พบว่าครัวเรือนใช้เครื่องมือที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น พันธุ์ข้าวร้อยละ 78.02 การทำอาชีพเสริมด้านอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ 9.89 ด้านการค้าขาย ร้อยละ 16.48 และที่น่าสนใจคือการทำอาชีพเสริมด้านการเกษตร เช่น การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก ร้อยละ 48.35 นั้น พบว่า ไม่มีความยั่งยืนเช่นกันเพราะในระหว่างที่ศึกษาไม่พบครัวเรือนปฏิบัติกิจกรรมดังกล่าว

การพึ่งตนเองด้านการเรียนรู้ที่พบว่าจำนวนครัวเรือนที่ไม่มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การทอเสื่อกก การสีข้าวด้วยมือ ร้อยละ 85.71 ไม่สืบทอดภูมิปัญญาเช่นการนวดแผนไทยร้อยละ 92.30 และครัวเรือนที่ไม่มีส่วนร่วมในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงร้อยละ 62.64 และข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า กิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวไม่ยั่งยืนเช่นเดียวกัน

การพึ่งตนเองด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน พบว่า ครุว์เรือนใช้วัตถุดิบอย่างยั่งยืนในการประกอบอาชีพ เช่น การปลูกข้าวอินทรีย์ปลอดสารเคมี มีเพียงร้อยละ 38.46 ซึ่งขัดแย้งกับผลการสัมภาษณ์เชิงลึกที่พบว่า มีครุว์เรือนชาวนาที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพ อย่างเดียวเพียงร้อยละ 27.47 เท่านั้น และพบว่าชาวนาที่ปลูกผักนอกฤดูทำนาเพื่อขายใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจำนวนมาก นอกจากนี้ครุว์เรือนที่ไม่มีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำให้ปลอดสารเคมี เช่น การขุดลอกคูคลอง การปลูกหญ้าแฝก การลดสารเคมี การเกษตร ร้อยละ 70.33 ในขณะที่การนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า เช่น การทำน้ำยาเอนกประสงค์ต่างๆ ร้อยละ 71.43 ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงลึกที่พบว่า กิจกรรมต่างๆ ด้านนี้ไม่ยั่งยืนเช่นกัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า กิจกรรมการรวมกลุ่มต่างๆ ที่ไม่ยั่งยืน เช่น การมีศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่ไม่มีกิจกรรมชัดเจน การรวมกลุ่มของแม่บ้านเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครุว์เรือน เช่น ทำน้ำยาเอนกประสงค์ใช้เอง เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาปรับผ้านุ่มหรืออื่นๆ เพื่อความประหยัด และปลอดภัยจากการสูดดมเพิ่มเติมส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าไม่สะดวกและไม่มีเวลาทำ เพราะเมื่อมีเวลาวางจากการทำนาจะหารายได้เสริมด้วยการรับจ้าง เช่น การปลูกผัก เก็บผัก ซึ่งมีรายได้ดีมากกว่า และอีกประการหนึ่งคือการซื้อของใช้ต่างๆ ดังกล่าวสะดวกสบายขึ้น เพราะมีรถเฒ่าขายในหมู่บ้าน และหาซื้อได้จากห้างร้านในเมืองได้มากขึ้นเป็นต้น

โดยสรุปแล้วผลจากการศึกษาคั้งนี้ กล่าวได้ว่า ครุว์เรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน ที่พึ่งตนเองได้นั้นไม่สามารถสรุปได้จากผลการตอบตามตัวชี้วัด 6 ด้านดังกล่าว แต่ประเด็นข้อค้นพบที่สำคัญที่แสดงถึงการพึ่งตนเองได้ของครุว์เรือนชาวนา คือ ชาวนามีที่ดินทำกินของตนเองจึงช่วยลดต้นทุนการผลิตได้มาก และหารายได้เสริมจากการปรับพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ด้วยการปลูกผักขายนอกฤดูทำนา การมีทรัพยากรที่จำเป็นในชุมชนเพียงพอสำหรับการประกอบอาชีพ ชาวนา อาทิ การแบ่งปันพันธุ์ข้าวและพันธุ์ผักต่างๆ มีกลุ่มแกนนำชุมชนที่เข้มแข็ง มีกองทุนสนับสนุนที่สำคัญ คือ การมีโรงสีชุมชนที่ประสบความสำเร็จสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการมีแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในชุมชน ได้แก่ กองทุนต่างๆ ที่ช่วยให้ชาวนาเข้าถึงแหล่งทุนได้ เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน ซึ่งให้การช่วยเหลือแก่สมาชิกในเรื่องการเก็บออม และการให้กู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพและใช้จ่ายเมื่อจำเป็นด้วยดอกเบี้ยต่ำ และสมาชิกได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน การมีกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้านที่ช่วยเหลือครอบครัวที่มีผู้เสียชีวิต เป็นต้น

นอกจากนี้ข้อค้นพบสำคัญที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ครัวเรือนชาวนามี การพึ่งตนเองได้ คือ การมีบริบทชุมชนที่สนับสนุนให้มีกิจกรรมของครัวเรือนและชุมชนที่ต่อเนื่อง คือ การมีวัฒนธรรมชุมชนที่มีความสัมพันธ์ของเครือญาติด้วยการช่วยเหลือกัน เอาแรงในการใช้ แรงงาน การแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ เช่น พันธุ์ข้าว ปุ๋ยชีวภาพ อาหาร พี่ต๋อสวนครัว การร่วมแรง กันทำบุญสร้างโบสถ์เพราะมีความเชื่อทางศาสนาที่จะทำความดี ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ไม่พบว่าในชุมชนมีพิธีกรรมการไหว้เจ้าเข้าทรงต่างๆ และชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่มีปัญหาอาชญากรรมหรือปัญหายาเสพติดแต่อย่างใด

2.2 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนามหมู่บ้านเวฬุวัน

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนามจำนวน 91 ครัวเรือน ด้วยแบบสัมภาษณ์ ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือน ได้แก่ การมีที่นาของตนเองรวมถึงที่นาเช่า รายได้ครัวเรือนต่อปี วิธีการ ออมทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และกิจกรรมตามตัวชี้วัดการพึ่งตนเองรายด้าน 6 ด้าน ให้เป็น ตัวแปรอิสระนามาวิเคราะห์ เพื่อหาความสัมพันธ์กับการออม และการมีหนี้สินของครัวเรือนชาวนาม โดยใช้สถิติเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรด้วย ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Pearson Correlations) ผลการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยได้ข้อสรุปดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 9 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Pearson Correlations) ระหว่างปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ กับเงินออมและหนี้สินของครัวเรือนชาวนามหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ปัจจัย	เงินออม	หนี้สิน
มีที่นาของตนเอง	.064	.331 **
ที่นาเช่า	.018	.530 **
จำนวนนาที่ทำทั้งหมด (ตนเองและเช่า)	.057	.617 **
ด้านการลดรายจ่าย	.211*	.057
ด้านการเพิ่มรายได้	.206	.185
ด้านการเรียนรู้	.102	.071
ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	.241*	.177
ด้านการเอื้ออารีต่อกัน	.174	.028
รายได้ต่อปี	.000	.594 **
วิธีการออมทางเศรษฐกิจ	.259*	.177

หมายเหตุ: * $p < .05$, ** $p < .01$

จากตาราง พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมทรัพย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ได้แก่ ด้านการลดรายจ่าย ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในส่วนของปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเป็นหนี้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ได้แก่ การมีที่นาของตนเอง และจำนวนที่นาเช่า และรายได้ต่อปี

ส่วนที่ 4 รูปแบบการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันที่ทำให้พึ่งตนเองได้

ผลการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนชาวนา 91 ครัวเรือน การสัมภาษณ์กลุ่มแกนนำชุมชน และการสัมภาษณ์เชิงลึกกรณีศึกษา พร้อมด้วยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในระหว่าง การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม กล่าวคือ ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน คือ ชุมชนร่วมกัน ทำบุญผ้าป่าสามัคคีเพื่อรวบรวมปัจจัยสำหรับสร้างโบสถ์ของวัดเวฬุวันด้วยการร่วมแรงร่วมใจของ สมาชิกทุกครัวเรือนในชุมชน โดยการเสียสละกำลังกายและกำลังทรัพย์ในกิจกรรมดังกล่าว รวบรวมเงินทุนในการก่อสร้างทั้งหมดโดยชุมชน โดยแกนนำชุมชนและประชาชนได้บอกเล่า ความเป็นมาของกิจกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงความศรัทธาความเชื่อในศาสนาและการทำความดี เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษตามประเพณีการทำบุญของชาวพุทธ ดังปรากฏตามภาพ การร่วมกิจกรรมของชุมชนดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบ เครือญาติ คือ ด้วยการดูแลช่วยเหลือสมาชิกที่ตั้งบ้านเรือนในละแวกเดียวกันเป็นอย่างดีเพราะแบ่ง พื้นที่ของครัวเรือนเป็นคุ่มบ้านจึงมีการสื่อสารและไปมาหาสู่กันเสมอๆ อีกทั้งสมาชิกในชุมชน ร้อยละ 75.21 ประกอบอาชีพชาวนาซึ่งมีทุนทางสังคมที่สนับสนุนคือ มีกลุ่มแกนนำชุมชนที่เข้มแข็ง ในการจัดการด้านเศรษฐกิจและกองทุนต่างๆ การมีแหล่งประโยชน์ในชุมชนที่เป็นศูนย์รวมการทำ กิจกรรมร่วมกัน คือ วัด โรงเรียนและโรงสีชุมชน เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้าน เวฬุวันมีรูปแบบการออมทรัพย์ที่หลากหลายที่นอกเหนือจากการออมทางเศรษฐกิจในระบบ และนอกระบบดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยเสนอรูปแบบการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในบริบทของ ชุมชนเป็น 4 ด้าน คือ การออมทางสังคม การออมทางวัฒนธรรม การออมทางเศรษฐกิจ และการออมทางจิตวิญญาณ มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 10 รูปแบบการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวันจำแนกตาม
บริบทของชุมชนใน 4 ด้าน

บริบทของชุมชน	รูปแบบการออม
1. การออมทางสังคม	1. กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน 2. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ 3. หุ่นโรงสีชุมชน
2. การออมทางวัฒนธรรม	1. ความสัมพันธ์ของเครือญาติ การช่วยเหลือให้ยืมเงิน สิ่งของ 2. การเอาแรงช่วยกันของชาวนา 3. แบ่งปันสิ่งของเช่น อาหาร พันธุ์ข้าว 4. การช่วยเหลือส่วนรวม
3. การออมทางเศรษฐกิจ	1. การฝากเงินกับธนาคาร 2. เก็บเงินสด 3. ปล่อยเงินกู้ 4. ซื้อประกันชีวิต 5. ซื้อทองคำ 6. ปลูกต้นไม้เศรษฐกิจ
4. การออมทางจิตวิญญาณ	1. การทำบุญ การสร้างโบสถ์ 2. นับถือบรรพบุรุษ 3. ความเชื่อทางศาสนา/ การทำความดี

จากตาราง พบว่า รูปแบบการออมทรัพย์ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านเวฬุวัน ซึ่งแบ่งตามบริบทของชุมชน 4 ด้าน จะประกอบด้วยรูปแบบการออมที่เป็นรูปธรรมมีการดำเนินงานเป็นระบบ เช่น การออมทางสังคม และการออมทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การออมทางวัฒนธรรม และการออมทางจิตวิญญาณ จะอยู่ในรูปของกิจกรรมของครัวเรือนและความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า รูปแบบการออมของครัวเรือนชาวนาดังกล่าวนี้ มีความหมายในมิติทางสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมไทยในชนบท เป็นรูปแบบการออมที่ไม่ใช่มีเฉพาะทรัพย์สินเงินทองที่จับต้องได้หรือนับได้เท่านั้น แต่มีรูปแบบการออมที่มาจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคลของสมาชิกในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน แสดงถึงความสัมพันธ์ของเครือญาติ และการช่วยเหลือแบ่งปันให้ยืมเงินสิ่งของและการช่วยเหลือสังคม ในส่วนการออมทางจิตวิญญาณนั้น หมายถึง การรับรู้และความเชื่อต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งการออมทางวัฒนธรรมและการออมทางจิตวิญญาณนั้นเป็นความรู้สึกที่มีคุณค่าต่อสังคม แต่ทั้งนี้รูปแบบการออมทั้งหมดจะมีความสัมพันธ์และการกระทำที่เชื่อมโยงกันไปมาอยู่ตลอดเวลา เพราะทุกมิติเกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ครัวเรือนและชุมชน จึงเป็นรูปแบบที่น่าจะหลอมรวมให้ดำเนินไปพร้อมๆ กัน ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่ารูปแบบการออมเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์อันซับซ้อนที่จะเกื้อกูลให้ชุมชนมีความรักสามัคคี พึ่งพาอาศัยกัน และในที่สุดจะพึ่งตนเองได้